

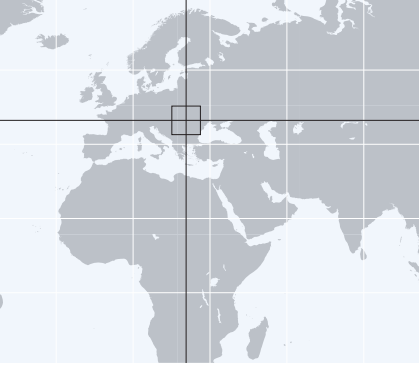
MARCH 2017

UWEVWIN ORHĒ

RO GHWOGHWO UVIE RI JIHOVA

IYOVWINRETA RE CHE YONO VWE:
MAY 1-28, 2017

UHOHO RQHĒ OPHARO QBE NA: **ROMANIA**

Okpako nana vę aye royen mręvughe nę a sa mrę ihwo ri vwo ođavwę vwę uwevwin vwę Sunday sięre ayen de siobonu uyono nu. Kerę udje, ayen sa mrę ihwo ivę re dia kerę ayen re fan ęto rę ogegede.

IGHWOGHWOTA
40,575

IHWO RA VWĘ BAIBOL YONO
25,623

IHWO RE RHE ĘKAROPHIYQ
NA VWĘ 2015
78,300

IYOVWINRETA

3 IKUEGBE RĘ AKPEYEREN **Me Mrę Ebruphiyo Kidie Me Yan Nene Evwagwanre**

8 UDUGHWRĘN RĘ MAY 1-7 **Muogho kę Ohwo ro Fo Ogbo**

Ofori nę Inenikristi vwę ęro abavo vwo ni oghęmuo. Ono yen fo ogho? Diesoro? Uyovwinrota nana cha kpahenphiyo ęno nana, o ji che djekpahen erere ro hero sięre e de muogho kę ohwo ro fo ogho.

13 UDUGHWRĘN RĘ MAY 8-14 **Vwo Esegbuyota—Brorhięn rę Aghwanre!**

Kirobo rę Baibol na tare, ofori nę a dia ihwo ri se brorhięn. Ęķęvuovo, diesoro o vwo fo nę avwanre brorhięn rę aghwanre? Die yen cha chon avwanre uko vwo ru otioyen? E se wene orhięn rę avwanre bruru jovwo? Uyovwinrota nana cha kpahenphiyo ęno nana.

18 UDUGHWRĘN RĘ MAY 15-21 **Ga Jihova vę Ubiudu Ososo!**

23 UDUGHWRĘN RĘ MAY 22-28 **Wọ Cha Kerho rę Eronvwon re Si Phiyoto Na?**

Fikirę jęgba, avwanre eje ruęcho. Ęķęvuovo, onana ko mudiaphiyo nę avwanre rhe che se ru obo ri je Jihova-a? Vwę iyovwinrota ivę nana, avwanre cha fuęren akpeyeren rę ivie rę Juda ęne kugbe echobo rayen, evo ru umwemwu re ganre mamọ. Dedena, Jihova ni ivie na kerę ihwo ri vwo ubiudu ososo kpahon. Qghęnę ji che ni avwanre kerę ihwo ri vwo ubiudu ososo dede nę avwanre se ruęcho?

28 Dia Ugbeyan Oke rę Oyerinkugbe na da hę Ędia rę Imuoshọ

32 Odę rę Baibol Vwę Oma rę Ochę rę Awanre

A shę obe nana-a,
oyen ębere-ovo rę
owian rę uyono ri
Baibol rę akpeje, re
ruę womarę itetoro ro
wonhwo.

Wọ da guņo ru
itetoro, biko kpo
www.jw.org/urh.

UWEVWIN ORHERĘ®
RO GHWOGHWO UVIE RI JIHOVA

Jokpanę ke djerephia, asan ri nę Baibol rhe eje ra vwoba tota, *Baibol Oľuanfon Na* oyen i nurhe, ęķęvuovo, e si ibieta na nene obo re się eta rę Urhobo asaķiephana. Wọ da rha mrę *NW*, gba rięn nę *New World Translation of the Holy Scriptures, 2013 Edition*, oyen o nurhe.

The Watchtower (ISSN 0043-1087) Issue 5 March 2017 is published monthly with an additional issue published in January, March, May, July, September, and November by Watchtower Bible and Tract Society of New York, Inc.; L. Weaver, Jr., President; G. F. Simonis, Secretary-Treasurer; 1000 Red Mills Road, Wallkill, NY 12589-3299, and by Watch Tower Society of Jehovah's Witnesses Ltd/Gte, P.M.B. 1090, Benin City 300001, Edo State. Periodicals Postage Paid at Brooklyn, NY, and at additional mailing offices. **POSTMASTER:** Send address changes to Watchtower, 1000 Red Mills Road, Wallkill, NY 12589-3299. © 2016 Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. Printed in Nigeria.

March 2017
Ukori 138, Ukeri 5 URHOBQ

Vwẹ ukpe rẹ 1955 me vwọ vwẹ itaipraita vwọ teyen oḃe rẹ ota vwẹ Staten Island, New York

Me Mre Ebruphiyọ Kidie Me Yan Nene Evwaghwanre

WILLIAM SAMUELSON YEN GBIKUN NA

URHIQKE rẹ eḃe oḃo vwẹ Brookings, South Dakota, U.S.A., odju rẹ ekpahlen ko djuẹ. O da nerhe me karophiyọ nẹ ekpahlen ogangan cha ro asan eje kerẹkpe. O se gbewunu nẹ vwẹ urhiọke yena, avwanre ihwo ene phariẹ vẹ ekpahlen vwẹ asan ra da sẹro rẹ emu rẹ eranvwe. Avwanre mudia obaro rẹ oze re kuẹ ame rẹ eranvwe na da phiyọ, ame odjidjiro he oze na! Ji mi gbikun rẹ oma me rere wo se vwo vwo ẹruọ rẹ obo re phia.

ORUA AVWANRE

E vwie vwẹ vwẹ March 7, 1936, mewwe yen ubrevwie uvwre rẹ avwanre emọ ene. Avwanre dia aghwa otete oḃo vwẹ South Dakota. Iruo rẹ aghwa pha ghanghanre ke orua avwanre, ekevuovo, o die oyen yen ma ghanre ke avwanre-e. Ose vẹ oni me bromaphiyame kerẹ Iseri rẹ Jihova vwẹ 1934. Ayen vwomakpahoto

ke Jihova, otioyena, eruo rẹ ohore rẹ Oghene yen emu resosuo vwẹ akpeyeren rayen. Ose me, Clarence vẹ oniovo royen, Alfred gare kerẹ odi-bo rukoko (ra rhe rien phiyọ orowewrote iruo rẹ ekpako na) vwẹ oke sansan vwevunre ukoko avwanre rohe Conde, South Dakota.

Orua avwanre kpo uyono okieje ji ghwoghwo iphirophiyọ rohe obaro na ke ihwo nẹ uwevwin kpo uwevwin. Omamo udje rẹ ose vẹ oni me ku-gbe uyono rayen, djobote avwanre emọ na vwẹ idjerhe rẹ erhuvwu. Me vẹ oniovo me Dorothy da rhe dia ighwoghwota oke rẹ avwanre vwọ he egbukpe esan. Vwẹ 1943, mi de si ode phiyoto vwẹ Isikuru rẹ Iruo Ruvie Na, ra tonphiyọ obọ oke yena.

Eghwekoko vẹ isikoko pha ghanghanre ke avwanre mamọ. Oniovo Grant Suiter yen otota re ji rhe vwẹ oghwekoko re ruru vwẹ Sioux Falls,

South Dakota vwe 1949. Me je sa karophiyọ ota royen, “Ọ Kere Vre Obo Wo Rorori!” Ọ kanrunumuo ne ofori Inenikristi ri bromaphiyame nure vwọ reyọ akpeyeren rayen vwo ruiruo re aghwohwo re Uvie na vonvon. Onana da nerhe mi brohien me vwọ vwomakpahoto ke Jihova. Vwe osikoko ro vwọ kpahon vwe Brookings, me da mre oma me vwe asan ra da sero re emu re dju-nute vwe obenu yen, me herhe oke mi che vwo bromaphiyame. Oze re ku ame phiyọ na yen “asan” re de bru avwanre ihwo ene phiyame vwe November 12, 1949.

Iruo re okobaro da rhe dia obo re me vwotua. Me tonro phiyọ vwe January 1, 1952, oke me vwọ he egbukpe 15. Baibol na tare ne, “Ohwo ro yan nene evwagwanre ko vwo aghwanre,” mi vwo evwagwanre buebun vwe orua me ri bicha orhien me na. (Isẹ 13:20) Oniọvo ose me re se Julius, rohe egbukpe 60, da rhe dia orive me vwe iruo re okobaro na. Dede ne o vien vwe shesheri, avwanre riavwerhen re iruo aghwohwo na kugbe. Mi yono eronvwon buebun mie. O kriri-i, Dorothy da je rhe dia okobaro.

UKETCHA RE INIRUO OKINRIARIE

Ne okiemọ rhe, oye ose ve oni me vwo durhie iniruo okinriarie ve eya rayen ne ayen rhe dia uwevwin avwanre. Jesse ve Lynn Cantwell, chon vwe uko mamọ. Uchebro rayen je chon vwe uko vwo brohien me vwọ dia okobaro. Eguono re ayen vwo kpahen ovwe nerhe mi vwo ewen mi vwo ruiruo re ega na kpobarophiyọ. Siere ayen da ga vwe ikoko re kere avwanre, okiovo ayen se vwe ba oma vwe iruo aghwohwo na. Onana ke vwe omavwerhovwen ve obongan den!

Bud Miller ve aye royen, Joan keyen rhe kien avwanre oke re oniọvo Cantwell vwo no nu. Oke yena me he egbukpe 18, mi ji hirharoku odavwini me vwọ dia isodje. Ihwo ri suen ubrakpo me dia guono phi vwe phiyọ edia re mi rorori ne o shephiyọ ke odibo re Jesu-u. Je me guono ghwohwo iyenren esiri re Uvie na. (Jon 15:19) Me da vwe ayen ne ayen si vwe ne ihwo ri che vwobo vwe ofovwin.

Ọ vwerhen ovwe oma ne Oniọvo Miller nene uvwe kpo echidoto na. Oniọvo nana, ohwo ve uduefiogbere mamọ, osho muo-o. Udu me da

Ose me ve oniọvo royen, Alfred

Me vwọ he iruo okobaro vwe 1952

Oke mi ghwe vwo kpo Betel obo, mi mudia kere imoto ra vwọ wiowian vwe aghwa

rhe gan! Vwẹ 1954, ihwo ri suen ubrakpọ mẹ na da rhonwwe kẹ vwẹ, ayen de si vwe nẹ ihwo ri che vwobọ vwẹ ofovwin. Onana de rhie uphen rẹ ẹga ọfa phiyọ kẹ vwẹ.

Uvwre rẹ ọke nana, e de durhie uvwe kpo Bẹtẹl, vwẹ asan ra riẹn phiyọ Watchtower Farm ọke yena, rọhẹ Staten Island, obẹ New York. Me ga vwẹ etiyin omare ẹgbukpe erha. Onana kẹ vwẹ aghoghọ rode kidie me mrẹ iniọvo buebun ri vwo aghwanre, mi ji nene ayen wian kugbe.

EGA RẸ BẸTẸL

Uwewwin rẹ iredio re se WBBR jehẹ evunrẹ Watchtower Farm rọhẹ Staten Island na. Iseri rẹ Jihova yen vwerote uwewwin rẹ iredio nana vwo nẹ 1924 re te 1957. Iniọvo 15 fiẹ 20 re ga vwẹ Bẹtẹl yen wian vwẹ Watchtower Farm na. Buebun rẹ avwanre, ighene ri ghwe vwo aghwanre-e. Ẹkẹvuọvo, oniọvo rọ kpakore re se Eldon Woodworth, rọ je dia ọvo usun rẹ ihwo ra jẹreyọ na, nene avwanre wian. Oniọvo nana ghini vwo aghwanre den. Ọdavwẹ ro djephia kerẹ ọsẹ chọn avwanre uko vwo mudia gan vwevunrẹ ukoko na. Siẹrẹ jẹgba rẹ iniọvo evo da guṅṅọ dia ekprowọ

kẹ avwanre, Oniọvo Woodworth me ta: “Jihova ru emu igbunu dede nẹ ihwo ro vwo ruiruo na gbare-e.”

Avwanre ji nene Oniọvo Frederick W. Franz wian kugbe. Aghwanre vẹ erianriẹn rẹ Baibol na ro vwori djobote avwanre vwọrẹ erhuvwu, o ji dje ọdavwẹ phia kẹ avwanre ohwo ọvuọvo. Oniọvo Harry Peterson yen chere emu kẹ avwanre; odẹ rẹ ọsẹ rọyen na phẹrese nẹ oderhi rọyen rọ dia Papargyropoulos. Oniọvo nana jẹ ọvo usun rẹ e ra jẹreyọ na, o ji vwo oruru ọgangan vwọ kẹ iruo aghwoghwo na. Oniọvo Peterson nabọ ruiruo ra vwọ kẹ vwẹ Bẹtẹl na, ẹkẹvuọvo, ọ je vwẹ iruo aghwoghwo na vwọ heha-a. O phiẹ imagazini ujinri buebun phiyọ ada kemeranvwe kemeranvwe. Ọ je nabọ riẹn Baibol na, ọ nẹrhe ọ sa kpahenphiyọ enọ avwanre buebun.

ME MRẸ ERERE VWO MIE INIỌVO EYA RI VWO AGHWANRE

Vwevunrẹ aghwa na, avwanre ru emamọ vẹ ifon phiyọ iko. Kukpe kukpe, omare ekperẹ 45,000 rẹ emamọ vẹ ifon yen e ruẹ phiyọ iko vwọ kẹ orua rẹ Bẹtẹl na. Mi nene oniọvo Etta Huth

Harry Peterson vwo oruru ọgangan kpahen iruo aghwoghwo na

Me vẹ Angela kugbe Etta Huth

Me vẹ Oniọvo Franz vwẹ uwewwin rẹ iredio re se WBBR

Me vẹ Angela vwe ukpe re 1975, ọke ra cha vwo riẹnmie avwanre vwe itelivishon

wian vwe ẹdia nana, ọyen oniọvo aye ro ghini vwo aghwanre. Ọyen yen vwerote obo re vwo muegbe re emamọ vẹ ifon na. Iniọvo eya efa ji ne otafe cha ayen vwo vwe ukẹcha phia vwe iruo nana, oniọvo Etta yen je vwerote iruo rayen. Dede ne oniọvo Etta he ẹdia tiọyen, o ji muoghọ ke iniọvo eshare re vwerote iruo re ruẹ vwe aghwana. Oniọvo nana omamọ udje re omaevwokpotọ ke ọrhuerephiyotọ re ukoko.

Angela Romano ovo usun re iniọvo eya ri ne otafe cha vwo ke owian vwe ebere nana. Etta yen vwe ukẹcha ke oniọvo nana vwo mre uyota na vughe. Oke me vwo he Betel na, me da mre oniọvo aye ofa ro ji vwo aghwanre mamọ, omare egbukpe 58 yen me vẹ ọyen ga kugbe re. Me vẹ Angie rovwonre vwe April 1958, avwanre je riavwerhen re uphen re ẹga buebun kugbe re. Vwe ikpe nana eje, evun-efuon re Angie vwo ke Jihova nerhe oronvwe avwanre ganphiyọ. Me vweroso evun-efuon royen kare kare otoro ebẹben avwanre hirharoku-u.

IRUO RE IMISHONARE VE ONIRUO OKINRIARIE

A vwo she WBBR vwe Staten Island ukpe re 1957 nu, me da ga vwe Betel rohe Brooklyn

omoke kren. Me vwo rovwon nu, mi de vren ne Betel, avwanre da ga kerẹ ekobaro vwe Staten Island omare egbukpe erha. Me tobọ ji nene ihwo kpokpo re de uwevwin re iredio na wian, ayen wene ode na kpo WPOW.

Me vẹ aye me yeren akpeyeren ololohọ rere avwanre se vwo kpo kasan kasan a da guonọ avwanre. Vwe otonphiyọ re 1961, avwanre de rhiaboreyo iruo re okobaro ogheresan vwe Falls City, Nebraska. O rhe kri-i, e de durhie avwanre kpo South Lansing, New York vwo ke Isikuru re Ekpako ve Idibo Rowian, ro dia isikuru re ruẹ emerantvwe ovo oke yena. Avwanre riavwerhen re isikuru yena, avwanre ji roro ne avwanre che rhivwin kpo Nebraska ra vwe uyono na ruiruo oboyin. O gbe avwanre unu mamọ a vwo ke avwanre owian kpokpo kerẹ imishonare vwe Cambodia! Onana asan ro vwo erhuvwu mamọ vwe Southeast Asia, o nerhe avwanre mre eronvwon sansan, nyo omamọ re edo, ji se omamọ re onrhe re fene obore avwanre riẹnre jovwo. Avwanre vwo oruru re iruo aghwoghwo na vwe oboyin.

Ekẹvuovo, oseghe re usuon da rhe tonphiyọ, o da nerhe avwanre kua kpo South Vietnam. Uvwe re egbukpe ive, me da muoga mamọ, a da vwe avwanre ne avwanre rhivwin kpo. O reyo oke evo oma me ke rhe gan, je oma me ghwa vwo gan nu, avwanre da rhoma ton iruo re ẹga okieje na phiyọ.

Vwe March 1965, avwanre de vwo uphen re vwo kin ikoko. Me gare kerẹ oniruo okinriarie ve o re ubrotọ egbukpe 33, otioyen ji te iruo re orhuerephiyotọ re eghwekoko. Oghwekoko ke vwe omavwerhovwen okieje, otioyena iruo re orhuerephiyotọ rayen rha ben ke vwe-ẹ. Vwe ikpe evo, avwanre he New York City, e ji ru eghwekoko evo vwe Yankee Stadium.

IRUO RE BETEL VE ISIKURU RE UKOKO NA

Kirobo ro hepha ke iniọvo buebun rehe ẹga okieje, iruo re vonre ve omavwerhovwen kugbe eghabose herhe ovwe ve aye me. Kerẹ udje, vwe

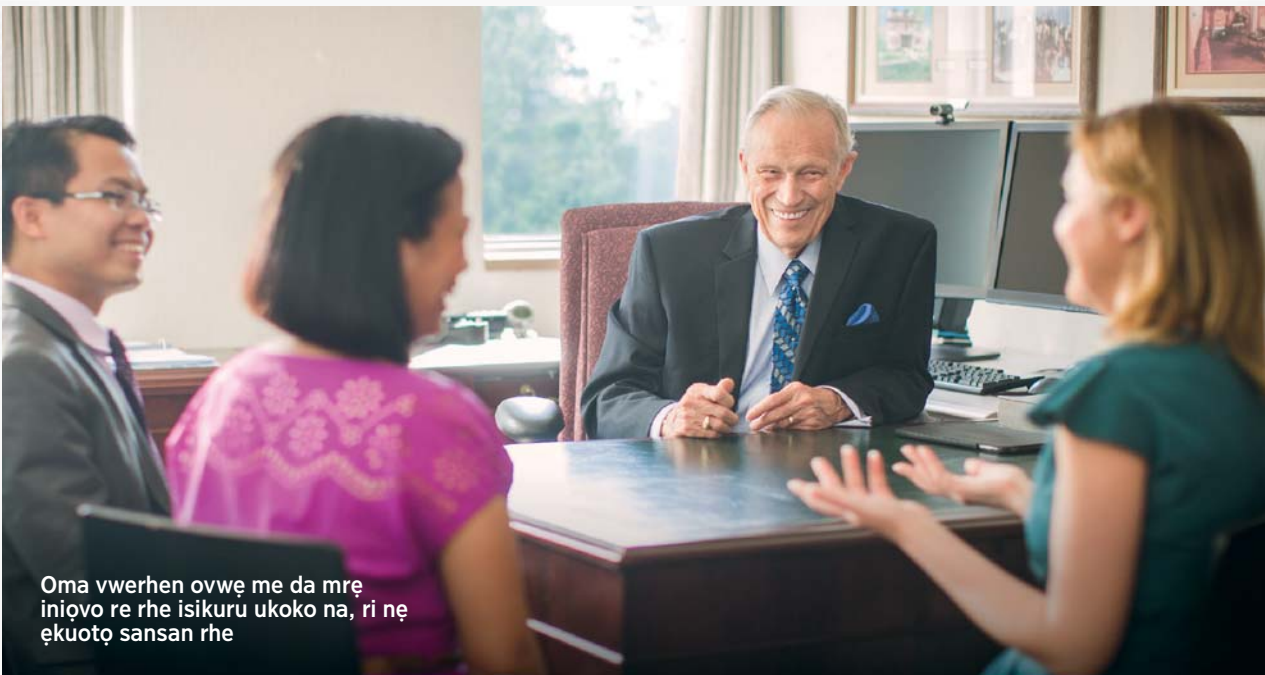
1995, a kẹ wẹ uphẹn me wọ dia oyono wẹ Isikuru rẹ Uyono rẹ Ewiowian. Egbukpe erha wọ wan nu, e de durhie avwanre kpo Bẹtẹl. Onana emu rẹ aghoghọ dẹn me wọ rhoma rhivwin kpo asan me da ton iruo rẹ ẹga ọkieje mẹ phiyo omare ikpe re vrẹ 40 re wanre. Uvwre rẹ ọke ovo, me wian wẹ Akon Iruo Rọwẹrote Iruo rẹ Ẹga, me je dia oyono wẹ isikuru rẹ ukoko na buebun. Wẹ 2007, Ẹko Rọwẹrote na de phi isikuru re ruẹ wẹ Bẹtẹl na phiyo otọ rẹ Akon Iruo Rọwẹrote Isikuru rẹ Ukoko Na, mi de vwo uphẹn me wọ dia oniruo rọyen wẹ ikpe evo.

Omare ikpe evo rhire na, avwanre mrẹ ewene sansan wẹ isikuru rẹ ukoko na. A ton Isikuru rẹ Ekpako Ukoko phiyo wẹ 2008. Egbukpe ivẹ wọ wan nu, ekpako re vrẹ 12,000 eyen kpo isikuru nana wẹ Patterson vẹ Bẹtẹl rọhẹ Brooklyn. Isikuru yena je herọ wẹ asan sansan vẹ iyono rayen. Wẹ 2010, e de wene odẹ rẹ Isikuru rẹ Uyono rẹ Ewiowian vwo kpo Isikuru ri Baibol Vwọkẹ Iniọvo Eshare Re je Rọwọ-ọn, a da je wẹ isiku-

ru kpokpo ọfa wvo mu re se Isikuru rẹ Baibol Vwọkẹ Eya gbe Eshare re Dia Inenikristi.

Vwo nẹ ukpe rẹ ẹga rẹ 2015, e de ku isikuru ivẹ nana kugbe wọ dia Isikuru rẹ Ihwo ri Ghwo-ghwo Uvie Na. Iniọvo re rọwọnre vẹ e re je rọwọ-ọn yen e durhie kpo isikuru na. Oma wverhen iniọvo buebun wẹ akpọneje ayen vwo nyo nẹ e che ru isikuru nana wẹ ẹkuotọ buebun. Ọ wverhoma a wọ mrẹ nẹ uyono rẹ ukoko na herẹphiyo ọkieje, ọ je kẹ wẹ aghoghọ me da mrẹ iniọvo buebun re vwomakpahotọ kẹ uyono nana.

Mi vwo roro kpuko, vwo nẹ ọke mi ki bromaphiyame wẹ oze re ku ame rẹ eranwwe da phiyo re te nonẹna, me kpẹwẹ Jihova wọ kẹ igbeyan ri vwo aghwanre re chọn wẹ uko wẹ idjerhe rẹ uyota na. Ayen eje dia ihwo rẹ edje mẹ-ẹ, buebun ji nẹ asan sansan rhe. Dedena, ayen ihwo ri vwo omamọ oyerinkugbe vẹ Ọghẹnẹ. A mrẹ ẹguonọ okokodo rẹ ayen vwo kpahen Jihova womarẹ uruemu rayen. Wẹ ukoko na, ewwaghwanre buebun herọ avwanre se vwo mu ugbeyan. Mi ru otioyen, ọ da nerhẹ me mrẹ ebruphiyo rode.

Oma wverhen ovwẹ me da mrẹ iniọvo re rhe isikuru ukoko na, ri nẹ ẹkuotọ sansan rhe

Muoghọ kẹ Ohwo ro Fo Ọghọ

“Ebruba kugbe ọghọ kugbe urinrin kugbe ẹgba kẹ ohwo ro tidia vwe enu re ẹkete na kugbe Omogode na beḁe beḁe!”—ẸVWỌ. 5:13.

UNE: 10, 16

DIE YEN ẸKPAHỌNPHIYỌ WẸN?

Diesoro Jihova vẹ Jesu vwo muwan re ọghọ?

Ihwo rakọ vọ yen fo ọghọ, kẹ diesoro?

Erere vọ yen herọ siyẹ e de muoghọ kẹ ihwo ri fo ọghọ?

RE VWO muoghọ kẹ ohwo mudiaphiyọ re vwo nẹ ohwo na sua vwe idjerhe re ọghẹresan, a me je vwomakpotọ kẹ. Aphro herọ-ọ, ohwo re mu oka re ọghọ tiyen vwo kẹ ru oronvwon ro nerhe o muwan re ọghọ na yerẹ ọ he ẹdia rode ovo. Eriyin na a sa nọ nẹ, Ono yen e muoghọ kẹ, diesoro o vwo muwan re ọghọ tiyen?

² Kirobo re Ẹvwọphia 5:13 djere, “ohwo ro tidia vwe enu re ẹkete na kugbe Omogode na” ghini muwan re ọghọ. Uyovwin 4 re ọbe re Ẹvwọphia na vwe avwanre oronvwon ovo ro nerhe Jihova muwan re ọghọ. Emekashe rehe odjuvwu vwe ujiri vwo kẹ Jihova, “ohwo . . . ro rhore beḁe na.” Ayen da ta: “Wọwe he ohwo ro fori, Ọrovwanre kugbe Ọghene, ro reyọ urinrin kugbe ọghọ kugbe ogangan, kidie

1. Diesoro e se vwo muoghọ kẹ ihwo evo, kẹ die yen e che yono kpa-hen asaḁiephana?

2, 3. (a) Diesoro Jihova vwo muwan re ọghọ? (Ni uhoho resosuọ na.)
(b) Vwe Ẹvwọphia 5:13, ono yen Omogode na, kẹ diesoro o vwo fo ohwo re muoghọ kẹ?

wowę re mama emu ejobi, ɔhɔre wɛn ayen vwɔ herɔ koye a vwɔ mama ayen.”—Evwɔ. 4:9-11.

³ Omogodę na yehe Jesu Kristi, “Omogegede rę Ɔghęnę, rɔ ghwa imwemwu rę akpɔ na nu!” (Jɔn 1:29) Baibol na vwę avwanre nę o kpenu nę kovie kovie rɔ herɔ asaɔkiephana yerę vwę ɔke rɔ wanre. Baibol na djise rɔyen nę ɔyehę “Ovie ro vwo ivie ejobi kugbe Ɔrovwohwo ro vwo ihwo ejobi, ɔvuɔvo ro je ghwo na rɔ dia vwę evun rę oręmre rę yivwę się kerę-ę, rę akpɔ je mre devo-o eyę sa mre-ę.” (1 Tim. 6:14-16) Vwɔrę uyota, ovie ɔfa vɔ yen sa vwomakpahotɔ nę ɔyen ghwu kę imwemwu rę avwanre? E je ɔnana mu we vwo kuomakugbe emekashe na vwo ghwohwo nę, “Omogodę re hweri na ɔye fori, rɔ reyɔ ogangan kugbe efe kugbe aghwanre kugbe ęgba kugbe ɔghɔ kugbe urinrin kugbe ebruba!”—Evwɔ. 5:12.

⁴ Re vwo muɔghɔ kę Jihova vę Jesu dia obore avwanre cha joję rɔye-en, ɔyen obo re ru. Kidie ɔyen cha nerhe e vwo arhɔ rę będę. Eta rę Jesu rehę Jɔn 5:22, 23 ghwe djefiotɔ: “Ɔsę na gu ohwo ɔvuɔvo-o, ękęvuɔvo ɔ da vwę ędjɔeguo na vwɔ kę Ɔmɔ na, rere ayen ejobi vwo mu ɔghɔ kę Ɔmɔ na, kirobo rę ayen ji mu ɔghɔ kę Ɔsę na. Ohwo ro rhe mu ɔghɔ kę Ɔmɔ na-a yo ji mu ɔghɔ kę Ɔsę na ro jiro rhe-e.”—**Se Une Rę Ejiro 2:7, 11.**

⁵ A ma ihworakpɔ vwę “oma rę Ɔghęnę” yerę uhoho rɔyen. (Jęn. 1:27) Ɔtiɔyena, buebun rę ayen dje

4. Diesorɔ ɔghɔemuo vwɔ kę Jihova vę Jesu vwɔ dia obo re ru?

5. Diesorɔ e vwo muɔghɔ kę ihworakpɔ?

omamɔ uruemu phia vwę idjerhe san-san. Ihworakpɔ vwo ęgba ayen vwo dje ęguɔnɔ, uruemu esiri, vę erorokę phia kę ohwohwo. Ɔ vwɔ dianę a ma ęwɛn obrorhięn phiyɔ oma avwanre na, ihworakpɔ sa rięn sięrę ayen de ruę obo ri yoma yerę obo re chɔre, ɔ da tobɔ dianę ęwɛn obrorhięn na rha vwę ovuę ɔgbagba vwɔphia-a. (Rom 2:14, 15) Ihwo buebun vwo ęguɔnɔ rę erɔnvwɔn re pha fuanfon yoyovwin. Ayen guɔnɔ nene ihwo yerin vwɔrę ufuoma. Te ayen rięnre yerę ayen rięnre-e, ayen dje urinrin rę Jihova phia, koyensorɔ ihworakpɔ ji vwo fo ɔghɔ.—Une 8:5.

ƆGHɔEMUO RĘ ABAMO

⁶ A guɔnɔ ęro rę abavo e ki se bro-rhięn rę oka rę ɔghɔ re mu kę ihwo vę asan ɔghɔ na che te. Ihwo buebun hę otɔ rę usuon rę akpɔ rę Eshu nana. Koyensorɔ ihwo vwɔ reyɔ eshare vę eya evo vwo *ru eghęnę* ukperę ayen vwo muɔghɔ rę abavo vwɔ kę ayen. Ayen titi ilori ęga, ihwo ri suęn, ihwo re fa ibɔrɔ, ihwo ra mre vwę ifimu, kugbe ihwo efa ra rięn ođę. Ɔna yen sorɔ, te ighene te imiragua vwɔ vwɔro-kerę osęnvwe rę ihwo nana, uruemu rayen, kugbe obore ayen ta ota wan.

⁷ Inenikristi rę uyota kęnoma kę ɔghɔemuo ɔchɔchɔ tiɔyena. Kristi yehe oniru ɔgbagba avwanre sa vwɔro-keri. (1 Pita 2:21) Oma cha vwerhen Ɔghęnę-ę sięrę avwanre de muɔghɔ rɔ vręka kę ihworakpɔ. Ofori nę avwanre karophiyɔ uyota nana: “Ihwo ejobi ru umwemwu o rhe ję urinrin rę Ɔghęnę te avwanre obɔ-ɔ.” (Rom 3:23) Vwɔrę

6, 7. Idjerhe vɔ yen ɔghɔemuo rę lseri rę Jihova vwɔ fęnę ɔ rę ihwo buebun?

uyota, o vwo ohwo vuovo ro muwan re ogho ro vreaka tiyoe-en.

⁸ Vwe akpo na, ihwo evo vwo ogangan re usuon. Ihwo nana yen sero re urhi je vwerote odavwe re ihwo re ekuoto na. Onana ghwa erere rhe ihwo ejobi. Oyinkon Pol vwe uchebro ke Inenikristi ne ayen vwomakpoto ke “ogangan re issuesun” yere usuon re ihworakpo. O da ta: “Jen eken arhogho wen ke ayen, o ra hwa osa re uyovwi ke hwa ke, . . . o ro fo ogho vwe ogho ke.”—Rom 13:1, 7.

⁹ Otiyena, Iseri re Jihova muogho ke ogangan re usuon na, onana obo ra rhero royen, ro je dia ekuoruemu re ekuoto na. Avwanre nene odjeke rayen. Dedena, ogho ve obicha re avwanre vwokpo ke ayen vwo ughwru. Avwanre cha sa churhi re Oghene fikir e aye-en yere dia ebere ovo re akpo na-a.—**Se 1 Pita 2:13-17.**

¹⁰ Idibo re Jihova vwe oke awanre phi omamo udje phiyoto kpahen oyerinkugbe rayen ve ogangan re usuon. Oke re usuon re Rom vwokpo tane e kere ihwo, Josef ve Meri rhonvwephiyo. Ayen yan kpo Betlehem dede ne Meri che vwie omokpako royen kerekpe. (Luk 2:1-5) Oke re vwo gun efian nye Pol ne o ru obo re brare, o chocho re oma royen vwe idjerhe re ogho vwe obaro re Ovie Herod Agripa ve Festos, ro dia osun re Rom vwe ubrakpo re Judia.—Iruo 25:1-12; 26:1-3.

8, 9. (a) Ero vo yen Iseri re Jihova vwo ne ihwo ri suen? (b) Oghoemuo avwanre vwokpo ke ayen vwo ughwru? Djekpahon.

10. Udje vo yen idibo re Jihova re oke awanre phiyoto kpahen oyerinkugbe rayen ve ogangan re usuon?

¹¹ Ekevuvovo Iseri re Jihova muogho ro vreaka ke ilori ega-a dede ne ilori ega rhero re ogho rode. Ega re efian yono obo re chore kpahen Oghene ve ota royen. O vwokpo dia otiyena, avwanre ni ilori ega kirobo re avwanre ni ihworakpo eje, avwanre muogho re ogheresan ke aye-en. Avwanre karophiyo ne Jesu dje ihwo nana phiyoto evworofoian kugbe ihwo ri sun ohwo ghwe. (Mat. 23:23, 24) Vwokpo fene oyena, ogho abavo re muve vwokpo ke ihwo rehe ogangan re usuon sa ghwa erhuvwu cha okiovo, yere erere ra rhero roye-en.

¹² Leopold Engleitner ro dia ohwo re Austria, oyen Oseri re Jihova ro vwo oruru mamokpo, re elokpa re Nazi mu phiyoto itreni kpo asan ra da vwe oja ria ihwo rohe Buchenwald. Dr. Heinrich Gleissner, ro dia ohwo re mu phiyoto uwodi, jehe itreni yena. Oshare na ke sivwin oseghe re usuon vwe Austria jowwo. Ekevuvovo, o ve usuon re Nazi na de rhi vwo eghwo. Ayen vwokpo he idjerhe yanran, Oniovo Engleitner de ghwoghwo ota ke Gleissner, o da nabokpo kerho ke. Ofovwin akpoje rive vwokpo wan nu, Gleissner vwe ukacha ke Iseri re Jihova rehe Austria oke buebun. Wokpo sa je karophiyo udje efa ri djerephia ne erhuvwu no cha siere a da vwomakpotokpo ke ihwo ri vwo ogangan usuon, je ke ayen ogho re Baibol na tare ne Inenikristi vwokpo ke ayen.

IHWO EFA RI MUWAN RE OGHO

¹³ Iniovo rehe ukoko na fo ihwo

11, 12. (a) Idjerhe vo yen ihwo ri suen vwokpo fene ilori ega? (b) Die yen nuro rhe oke re Oseri re Jihova ovo vwe Austria vwo muogho ke oshare ovo?

13. Amono yen fo ihwo re muogho ke, ke diesoro?

avwanre muoḡhọ kẹ. Ma rho kẹ ekpako re vweṛote ukoko na. **(Se 1 Timoti 5:17.)** Avwanre muoḡhọ kẹ eshare nana otoro asan ayen nurhe-e, isikuru ayen rare-e, ẹdia rẹ akpeyeren raye-en, yeṛe uweren raye-en. Baibol na se ayen eshare re vwo “ru ẹse kẹ ihwo,” ayen je wian gangan vwọ vweṛote oḡavwe rẹ ihwo rẹ Oghẹṅe. (Efe. 4:8) Roro kpahen ekpako rẹ ukoko, iniruo okinriariẹ, iniṛovo reḡ Umẹ Rọwweṛote Oghon Ukoko, kugbe iniṛovo reḡ Ẹko Rọwweṛote na. Inenikristi reḡ ẹgbukpe ujoin ẹsosoḡ muoḡhọ okokodo kẹ ekpako re vwo mu, oṡiṛyen ji te avwanre nonẹna. Avwanre muoḡhọ rẹ oghẹsan kẹ iniṛovo rẹ ukoko na ji rhe-e yeṛe ruẹ kerẹsiẹ a da mreṅe ayen emekashe-e. Dedena, avwanre muoḡhọ kẹ iniṛovo tiṛyena fikire owian oḡangan ve omaevwokpotọ rayen.—**Se 2 Korẹnt 1:24; Ẹvwophia 19:10.**

¹⁴ Avwanre mreṅe ekpako na kerẹ isuigegeḡe re vwomakpotọ. Ayen rhovwan ne ihwo titi aye-en, ro djerephia ne ayen ghene vwomakpotọ. Vwe

14, 15. Djekpahen ofeṅe rọ herọ vwẹ uvwe rẹ ekpako ukoko na ve ilori ẹga.

ẹdia nana, ayen feṅe ilori ẹga buebun nonẹna ve e rẹ ẹgbukpe ujoin ẹsosoḡ rẹ Jesu ta eta nana kpahen: “Ayen mia guṛṇọ asan ro kpenu tidia, kugbe agbara ro yoma vwẹ evun rẹ ishoshi. Kugbe uyere vwẹ afieki.”—Mat. 23:6, 7.

¹⁵ Inenikristi uyota re dia ekpako ruẹ nene eta rẹ Jesu nana: “We je ohwo se ovwan rabbi-i; kidie ohwo oṛuṛovo oye he oyono, otu ri chekọ kẹ imoni. Ovwan se ohwo oṛuṛovo baba vwẹ akpọ na-a: Kidie ohwo oṛo oye oṛe rẹ ovwan rọ he obo odjuvwu. We je ohwo se ovwan onini-i: Kidie ohwo oṛo oye he onini rẹ ovwan, ohwo yena he Kristi. Ẹkẹvuṛovo ohwo rọ rhoro vwẹ uherievie rẹ ovwan e gbe jo gbe odibo. Kohwo kohwo rọ kpare oma kpenu, ke vwo kpotọ; o rọ vwẹ oma kpotọ ke vwo kpenu.” (Mat. 23:8-12) Ona yen sorọ Iseri rẹ Jihova reḡ akpọneje vwo dje ẹguṛṇọ kẹ ekpako reḡ ukoko rayen, ji muoḡhọ kẹ ayen.

¹⁶ O sa reyọ oke a ke sa riṅ ohwo re muoḡhọ kẹ kugbe asan rẹ oḡhọ na

16. Diesorọ a vwọ davwengba vwo vwo ẹruṛ rẹ obore Baibol na ta kpahen oḡhọemuo je reyọ vwo ruiruo?

Avwanre dje ẹguṛṇọ kẹ ekpako na ji muoḡhọ kẹ ayen fikire omaevwokpotọ rayen (Ni ẹkoreta 13-15)

kodo te. Ọnana je phia kẹ Inenikristi rẹ ẹgbukpe ujoin ẹsoso. (Iruo 10:22-26; 3 Ọn 9, 10) Ẹkẹvuovo, ofori nẹ avwanre davwengba vwọ reyọ uchebro rẹ Baibol ro shekpahen oghoemuo vwo ruiruo. Oghoemuo rẹ abavo hwarhiẹ ebruphiyo buebun cha.

ERERE RẸ OGHQEMUO RẸ ABAVO

¹⁷ E de muoghọ ro fori kẹ ihwo rehe ogangan rẹ usuon, kọ sa lohọ ayen vwọ vwẹ uphẹn kẹ avwanre vwo ruiruo aghwohwo na. Oghọ tiyena nẹrhe ayen vwẹ omamọ ẹro vwo nẹ iruo avwanre. Ikpe buebun re wanre, Birgit, rọ dia okobaro okieje vwẹ German, de kpo isikuru rẹ omọ royen oke rẹ omọ na che vwo wontọ. Iyono rẹ isikuru na da vuẹ Birgit nẹ oma rẹ emọ re dia Iseri rẹ Jihova vwerhen ayen. Ayen tare nẹ ọ cha bra mamọ siẹrẹ omọ rọ dia Oseri rẹ Jihova da kanre isikuru na. Birgit da ta: “E yono emọ avwanre ayen vwo vwo iruemu rẹ Oghẹnẹ rhonwephiyo, iruemu kerẹ e vwo muoghọ kẹ iyono rẹ isikuru.” Oyono ọvo da tanẹ, “Emọ eje da dia kerẹ emọ rẹ owan, iruo rẹ oyono cha be-ẹn.” Udughwren evo vwọ wan nu, ọvo usun rẹ iyono na da rhe oghweko vwẹ Leipzig.

¹⁸ Ofori nẹ irhi rẹ aghwanre rehe Baibol na sun oghọ rẹ avwanre muẹ kẹ ekpako rẹ ukoko na. **(Se Hibru 13: 7, 17.)** Ofori nẹ e jiri ayen fikire owian ogangan rẹ ayen wian, e mi ji nene odjeke rayen. Ọnana cha nẹrhe ayen ruiruo na ve aghoghọ. Ẹkẹvuovo, ọ die

17. Erere vọ yen herọ siẹrẹ e de muoghọ kẹ ihwo rehe ogangan rẹ usuon?

18, 19. Diesoro ọ vwo fo nẹ e muoghọ rẹ abavo kẹ ekpako na?

ọnana mudiaphiyọ nẹ a cha vwẹrokere okpako ọvo “ra nabọ riẹn,” vwẹ obo rọ sẹn osenvwe wan yerẹ obo rọ ta ota wa-an. E de ru otioyen, kọ cha hohọ nẹ ohworakpọ yen avwanre nene. E je a karophiyọ nẹ ayen ihwo ri jẹgba. Jesu Kristi yen ohwo ra vwẹrokeri.

¹⁹ Avwanre vwẹ ukẹcha kẹ ekpako na siẹrẹ e rhe muoghọ rọ vrẹka kẹ aye-en yerẹ e rhe titi ayen gan nọ-ọ. Ọ cha chọn ayen uko vwọ kẹnoma kẹ omaẹkparọ ve ẹwen rẹ mẹvwẹ yen me yovwin.

²⁰ Re vwo muoghọ kẹ ihwo efa chọn avwanre uko vwo vwo omaevwokpotọ. Avwanre rhe che ni oma avwanre gegerere siẹrẹ oka rẹ ujiri ọvo de brẹ avwanre cha-a. Ọ cha nẹrhe e nene odjeke rẹ ukoko rẹ Jihova, ukoko na guonore nẹ e muoghọ rọ vrẹka kẹ ohwo vuovo-o, owenẹ ohwo rẹ ukoko na yerẹ ohwo ọfa. Vwọba, ọyen emu rẹ aghwanre, kidie ọ cha nẹrhe avwanre jeshe siẹrẹ ohwo ọvo rẹ avwanre muoghọ kẹ de ku avwanre phi-yotọ.

²¹ Oronvwon rọ ma rho rọ nẹrhe avwanre muoghọ rẹ abavo kẹ ihwo yehe, ọ nẹrhe oma vwerhen Oghẹnẹ. Avwanre ruẹ obo rọ guonore, je sẹro rẹ ọyonregan rẹ avwanre. Ọnana nẹrhe ọ sa mrẹ ẹkpahonphiyo vwọ kẹ ohwo rọ vwọ jehwe na. (Isẹ 27:11) Akpọ na vonre ve ihwo re vwẹ ẹro ọchọchọ vwo nẹ oghoemuo. Oma vwerhen avwanre mamọ rẹ Jihova vwo yono avwanre idjerhe abavo re vwo muoghọ.

20. Idjerhe vọ yen oghọ re muẹ kẹ ihwo efa vwọ chọn avwanre uko?

21. Orhọ yen oronvwon rọ ma rho rọ nẹrhe e muoghọ kẹ ihwo ri fo oghọ?

Vwo Esegbuyota Brorhiẹn rẹ Aghwanre!

“Jo vwo esegbuyota kpahe obo rọ nọre na, o rhe vwo evun ivẹ-ẹ.”—JEMS 1:6.

KEN hirharoku orhiẹn-ebro ọvo: Rọ vwọ sen iroro umwemwu rọyen yẹrẹ vwẹ uphẹn kẹ orharhe iroro na nẹ o sun uruemu rọyen. Ọ rọ jẹre usun rẹ ivẹ na che djobọte akpeyeren rọyen. Ẹkẹvuọvo, avwanre riẹnre nẹ orharhe rẹ orhiẹn ọyen Ken bruru. Ojẹ rọyen na so ughwu kẹ oniọvo rọyen, Ebeł. Orhiẹn rọyen na ji djobọte oyerinkugbe rọyen vẹ Ọmemama na.—Jẹn. 4:3-16.

² Avwanre ji vwo orhiẹn sansan re brẹ. Ọ diẹ orhiẹn na eje yen djobọte akpeyeren rẹ avwanre-e. Ẹkẹvuọvo, orhiẹn buebun rẹ avwanre brẹ se djobọte avwanre mamọ. Dede-na, ẹgba re vwo bru omamọ orhiẹn sa nẹrhe avwanre yerin omamọ akpọ ukperẹ e vwo yerẹn orharhe akpọ rọ vọnre vẹ diekpọvwẹ.—Isẹ 14:8.

³ Die yen sa chọn avwanre uko vwo brorhiẹn rẹ aghwanre? Ofori nẹ e vwo esegbuyota kpahen Ọghẹnẹ, e vwo

1. Die yen nẹrhe Ken bru orharhe orhiẹn, kẹ die yen nẹ obuko rọyen rhe?
2. Diesorọ ẹgba re vwo brorhiẹn rẹ aghwanre vwọ dia obo re ghanre?
3. (a) E se vwo brorhiẹn rẹ aghwanre, die yen e vwo esegbuyota kpahen? (b) Enọ vọ yen a cha fuẹrẹn?

UNE: 118, 35

DIE YEN ẸKPAHỌNPHIYO WẸN?

Diesorọ a sa vwọ tanẹ orhiẹn-ebro ọyen ẹbẹre ọvo rẹ akpeyeren?

Diesorọ o vwo jefo nẹ ihwo efa brorhiẹn kẹ avwanre?

Die yen sa nẹrhe e wene orhiẹn evo re bruru jovwo?

ewen ivivę kpahen ęgba rọ sa vwọ nęrhę avwanre dia ihwo re ghwanre-e. O ji fo nę e vwo esegbuyota kpahen Baibol na vę idjerhe rę Jihova ruę eronvwon wan. **(Se Jems 1:5-8.)** E de sikere Jihova ji vwo ęguonọ kpahen Ota royen, ọ cha nęrhę avwanre vweroso orhięn-ebro royen. Oyena kọ je cha nęrhę avwanre vwo uruemu ra vwọ yare ukecha rę Baibol na tavwen e ki brorhięn. Ekevuovo, mavọ yen e se vwo ru yovwinphiyọ vwevunre orhięn-ebro avwanre? Okieje yen e vwo tinka mu orhięn-ebro avwanre te oyovwirin yere ọbrare? A cha fueren enọ nana vwevunre uyono na.

AKPEYEREN GUONỌ ORHIĘN-EBRO

⁴ Vwo nę ọtonphiyọ rhe, yen ihworakpọ vwo brorhięn eghanhanre. Adam hirharoku orhięn se ọ kerhọ rę Ọmemama royen yere Ivi. O muegbe ro vwo brorhięn, je die wo roro kpahen orhięn ro bruru na? Aye royen ra phien nure na, rięrierę vwo bru orharhe rę orhięn rọ nęrhę Iparadisi na vabọ, ọtiọyen ji te arhọ royen. Oyena yen ọtonphiyọ rę oja na. Avwanre eje je rioja rę orharhe orhięn rę Adam na re te nonęna.

⁵ Ihwo evo se roro nę akpọ na rhe yovwin ọ da diane avwanre brorhięn vuovo-o. Ọtiọyen wo ji no? Karophiyọ nę Jihova ma avwanre kerę irhobotu-u. Irhobotu vwo ęgba iroro-o, o ji brorhięn vuovo-o. Baibol na yono avwanre obo re se vwo brorhięn rę aghwanre. Dede nę Jihova guonore nę avwanre brorhięn komobọ, ọ guonore nę onana so

4. Orhięn vọ yen Adam bruru, kę die yen nę obuko royen rhe?

5. Ero vọ yen e vwo ni orhięn-ebro?

omaękuon kę avwanre-e. Roro kpahen oboresoro a vwọ ta ọtiọyen.

⁶ Ọke rę emọ rę Izrel vwo te Otọ rę Ive na nu, ayen hirharoku orhięn ọghanhanre ovo: Ga Jihova yere eghene efa. **(Se Joshua 24:15.)** E se no nę orhięn yena benre-e. Deden, orhięn rayen che mudiaphiyọ arhọ yere ughwu vwọ kę ayen. Vwe ọke rę Iguedjọ na, emọ rę Izrel brorhięn rę ękpa ọke sansan. Ayen chukoku Jihova, ra ga eghene refian. (Iguę. 2:3, 11-23) Ji roro kpahen ọke ọfa rę ihwo rę Ọghene vwo hirharoku orhięn ọfa. Ọmraro Ilaija phi oje ivę na phiyoto kę ayen phephen: Ga Jihova yere ọghene refian re se Baal. (1 Ivie 18:21) Ilaija da ghwoku ihwo na fikirę ewen ivivę rayen. Wo se roro nę orhięn nana benre-e kidie oyen emu aghwanre ra vwọ ga Jihova, ọ je von vę erere. Vwore uyota, o vwo ohwo vuovo ro vwo ọhọ rọ guonọ sikere Baal kakaka-a. Deden, emọ rę Izrel na ji “vwo iroro ivivę.” Vwore aghwanre, Ilaija da vwe uchebro kę ayen nę ayen joje rę ayen vwọ ga Jihova.

⁷ Diesoro ọ vwọ ben kę emọ rę Izrel na ayen vwo brorhięn rę aghwanre? Esosu, ayen rhe vwo esegbuyota kpahen Jihova-a, ayen rha je kerhọ rę upho roye-en. Ayen vwo aghwanre ro nę obọ rę Ọghene rhe-e yere erianrien rọ nabọ kodo-o, ayen je vweroso Jihova-a. Emọ rę Izrel na rhe se brorhięn rę aghwanre ọ da diane ayen vwo erianrien ọgbagba. (Une 25:12) Vwoba, ayen vwe uphen kę ihwo efa nę e rięrierę ayen yere tobọ brorhięn kę ayen.

6, 7. Oje vọ yen ihwo rę Izrel na vwori, kę diesoro ọ vwọ ben ayen vwo brorhięn rę aghwanre? (Ni uhoho resosu na.)

Ekpako ri wwo ẹgunṣo wwe ukecha ke iniṣo na ayen wwo yono obo re brorhiṣen romobṣo
(Ni ẹkorota 11)

Egogedjo rehe otṣo na yen rieri ihwo re Izrel na, ayen de gbe nene egogedjo na. Jihova wwe orho-esio ke ayen oke grongron ro wanre ne oronwṣon tiṣna sa phia.—Eyan. 23:2.

OFORI NE IHWO EFA BRORHIṢEN KE AVWANRE?

⁸ Udje sansan re djunute wwe obenu na yono avwanre oronwṣon owo. Avwanre ohwo wuṣo yen che brorhiṣen komobṣo. Baibol na yen sa ṣon avwanre uko wwo brorhiṣen re aghwanre. Galesha 6:5 karophiyṣo avwanre ne, “dohwo doghwa roye gba cha ghwa.” E je avwanre muṣe oghwa re orhiṣen-ebro re avwanre ke ohwo ofa-a. Ukperṣe otioyen, e je avwanre yono obo ri yoma wwe ero re Oghene, e mi ji brorhiṣen re wwo ruo.

⁹ Mavo yen avwanre sa wwo wwe uphen ke ihwo efa ne i brorhiṣen ke avwanre? Onye re otu sa nerhe avwan-

8. Die yen udje re emṣo re Izrel na yono avwanre kpahen orhiṣen-ebro?

9. Imuoshṣo vo yen herṣe siere a da wwe uphen ke ihwo efa ne i brorhiṣen ke avwanre?

re brorhiṣen ro ṣore. (Isṣe 1:10, 15) Ekevuṣo, otoro obore onye na gan te-e, ofori ne avwanre nene ewen obrorhiṣen avwanre ra wwe Baibol yono na. Oke buebun, avwanre da wwe uphen ke ihwo efa ne i brorhiṣen ke avwanre, koyen avwanre “nene ayen.” Oyen je orhiṣen, ekevuṣo o ro sa so omiaovwe.

¹⁰ Oyinṣon Pol wwe orho-esio nana wwo ke iniṣo re Galesha kpahen imuoshṣo ro herṣe siere ayen da wwe uphen ke ihwo efa ne i brorhiṣen ke ayen. **(Se Galesha 4:17.)** Ihwo evo wwe ukoko na guṣo brorhiṣen ke ihwo efa rere ayen wwo si ihwo tiyena ba oma. Diesoro? Ayen guṣo otitivwe. Ayen ruṣe wre asan ofori ne ayen ru te, ayen ji muoghṣo ke egbomophe re iniṣo na vwori ayen wwo brorhiṣen romobṣo raye-en.

¹¹ Pol phi omamo udje phiyoto, ro

10. Orho-esio vo yen Pol wwo ke iniṣo re Galesha?

11. Mavo yen a sa wwo ṣon ihwo efa uko wwo brorhiṣen romobṣo rayen?

vwo muoḡho kẹ egbomophe rẹ iniowo na vworì ayen vwo brorhiẹn romobo rayen. **(Se 2 Kọrẹnt 1:24.)** Nonẹna, ofori nẹ ekpako na je vwerokere udje rẹ Pọl siẹrẹ ayen da vwe uchebro phia kpahen edia ro guono orhiẹn-ebro romobo. Oma vwerhen ayen siẹrẹ ayen da vwe Baibol vwo chon iniowo na uko. Dedena, ekpako vwe uphen kẹ iniowo na nẹ ayen brorhiẹn romobo rayen. Oyen emu aghwanre kidie iniowo na ovo yen che mu oghwa ro che nẹ obuko rẹ orhiẹn rayen na rhe. Obo ra ta na kẹ ona: Avwanre se dje odavwe phia kẹ iniowo na je chon ayen uko vwo mre odjekẹ rẹ Baibol na. Dedena, ayen ovo yen che brorhiẹn romobo rayen. Ayen de brorhiẹn rẹ aghwanre, o cha kẹ ayen erere. E je a kẹnoma kẹ iroro na nẹ avwanre vwo egba re vwo brorhiẹn kẹ iniowo na.

WO BRORHIẸN NENE UBIUDU WẸ-ẸN

¹² Ihwo buebun ta ota nana mamọ: Ru obore ẹwen wen vwe we. Ekevuovo, imuoshọ he evunre ota nana. Baibol na tobọ rhonvwephiyo-o. Baibol na si avwanre orho nẹ e je a vwe uphen kẹ ubiudu na nẹ o sun orhiẹn-ebro rẹ avwanre-e. (Isẹ 28:26) Ikuẹgbe rẹ Baibol na ji djunute omiaovwe ro nuro rhe vwo kẹ ihwo ri nene ubiudu rayen. Kidie ubiudu rẹ ohworakpo “vone ve ophiẹwwe gangan o miowwiri gangan.” (Jer. 3:17; 13:10; 17:9; 1 Ivie 11:9) Otiyena, die yen sa phia kẹ avwanre siẹrẹ e de ru obore ubiudu avwanre tare?

¹³ Ubiudu rẹ Onenikristi pha ghan-

12, 13. Diesoro imuoshọ vwo herọ e de nene obore ubiudu na tare oke rẹ ophu de muẹ avwanre yerẹ ewen na da kuoron?

ghanre mamọ, a vwe avwanre nẹ e vwo eguono rẹ Jihova ve ubiudu avwanre ejobi, ji vwo eguono rẹ orive avwanre kerẹ oma avwanre. (Mat. 22: 37-39) Ekevuovo, ekpo rẹ Baibol re djunute vwe ekorota 12 na kanrunumu imuoshọ ro herọ siẹrẹ a da vwe uphen kẹ ubiudu na nẹ o brorhiẹn kẹ avwanre. Kerẹ udje, die yen sa phia siẹrẹ avwanre de brorhiẹn oke rẹ ophu de muẹ avwanre? Wo sa riẹn ekpahonphiyo na o da dianẹ onana phia kẹ we jovwo re. (Isẹ 14:17; 29:22) Yerẹ e se ghini bru omamọ orhiẹn oke rẹ ewen avwanre da kuoron? (Ukeri 32:6-12; Isẹ 24:10) Karophiyo nẹ Baibol na dje aghwanre ro herọ siẹrẹ a da “ga urhi rẹ Oghene.” (Rom 7:25) Aphro herọ-o, ubiudu na sa phien avwanre siẹrẹ a da vwe uphen kẹ nẹ o sun orhiẹn-ebro eghanhanre rẹ avwanre.

ỌKE WO VWO WENE ORHIẸN-EBRO WẸN

¹⁴ Ofori nẹ e bru omamọ orhiẹn. Je, o die oyena mudiaphiyo nẹ avwanre rhe che se wene orhiẹn re bruru na-a. O vwo okiyo ra vwo rhoma fueren orhiẹn re bruru, e mi ji wene. Jokaphiyo obore Jihova ru kpahen ihwo rẹ Ninive vwe oke rẹ Jona. “Oke rẹ Oghene vwo mre obo rẹ ayen ruru, obo rẹ ayen siobo nẹ idje-rhe obrabra rayen, Oghene de siobo nẹ emu obrabra ro je kpahe nẹ oye che ru ayen; o gbi ruo-o.” (Jona 3: 10) Jihova vwo mre nẹ ihwo rẹ Ninive kurheriẹ nẹ imwemwu rayen, o de wene orhiẹn royen. Vwe edia nana, o dje erorokẹ, omaevwokpotọ, ve arodovwe phia. Vwo fenẹ ihworakpo,

14. Mavo yen avwanre ru riẹn nẹ re vwo wene orhiẹn-ebro avwanre okiyo dia obo re chore-e?

Ọghẹnẹ bru orharhe rẹ orhiẹ-ẹn, ọ da tobọ dianẹ ophu muo.

¹⁵ O se vwo ẹdia evo ra da guṅṅo nẹ avwanre wene orhiẹn re bruru jovwo. Ọ sa dia ọke rẹ ẹdia rẹ akpeyeren vwo wene. Jihova wene orhiẹn rọyen ọke rẹ ẹdia na vwo wene. (1 Iviẹ 21:20, 21, 27-29; 2 Iviẹ 20:1-5) Evuẹ kpokpọ sa je nẹhẹ e wene orhiẹn re bruru jovwo. Ovie Devid nyo evuẹ refian kpahen uvwromọ rẹ Sọl re se Mefiboshet. Ọke ro vwo nyo uyota na, o de wene orhiẹn ro bruru jovwo. (2 Sam. 16:3, 4; 19:24-29) Ọkiọvo, o ji fo nẹ avwanre ru ọtiọyen.

¹⁶ Baibol na bru avwanre uche nẹ e brokpakpa brorhiẹn ride-e. (Isẹ 21:5) A da nabọ frẹkotọ fuẹrẹn ẹdia na tavwen e ki brorhiẹn, ọ cha nẹhẹ e bru omamọ orhiẹn. (1 Tẹsa. 5:21) Ofori nẹ ọgbuyovwin rẹ orua nabọ fuẹrẹn Baibol na vẹ ẹbe ukoko, je nọ mie ihwo rẹ orua rọyen tavwen o ki brorhiẹn. Karophiyọ nẹ Ọghẹnẹ vuẹ Ebrahim nẹ ọ kerhọ kẹ oborẹ aye rọyen guṅṅo ta. (Jẹn. 21:9-12) E jẹ ekpako je ghwoṅṅo ọke vwo ru ehiahiẹ. Siẹrẹ ovuẹ oghanghanre kpokpọ de te ekpako obọ, rọ cha nẹhẹ ayen wene orhiẹn rẹ ayen bruru jovwo, e jẹ ayen vwomakpotọ wene, e jẹ oshọ mu ayen nẹ oghọ re muẹ kẹ ayen jovwo cha va ayen abọ-ọ. E jẹ ayen muẹgbe ayen vwo wene iroro vẹ orhiẹn rayen siẹrẹ ẹdia na da guṅṅo ewene, o ji fo nẹ avwanre eje vwẹroke-re ayen. Ọnana se toroba ufuoma vẹ oyerinkugbe rẹ ukoko na.—Iruo 6:1-4.

15. Die yen sa nẹhẹ avwanre wene orhiẹn rẹ avwanre?

16. (a) Die yen cha chọn avwanre uko vwo bru omamọ orhiẹn? (b) Ẹro vọ yen e vwo ni orhiẹn re bruru jovwo, kẹ diesoro?

RU NENE ORHIẸN-EBRO WẸN

¹⁷ Orhiẹn evo hohọ nẹ efa. Orhiẹn re pha hohohọ guṅṅo iroro okokodo vẹ ẹrhovwo, ọnana sa reyọ ọke. Iniọvo evo hirharoku orhiẹn-ebro sẹ ayen cha rọvwon vẹ ohwo rẹ ayen cha rọvwon. Orhiẹn oghanghanre ọfa rọ sa kẹ ohwo ebruphiyọ buebun yehe ọke ra vwọ ton ẹga ọkieje phiyọ vẹ obo re ruo wan. Vwẹ ẹdia nana, ofori nẹ a vwẹroso Jihova kare kare nẹ ọ sa kẹ avwanre uchebro rọ vọnre vẹ aghwanre. (Isẹ 1:5) Ọtiọyena, ọyen obo re ghanre mamọ e vwo se Baibol na vwọ kẹ odjekẹ je nẹrhovwo rhe Jihova. Karophiyọ nẹ Jihova sa kẹ avwanre iruemu ra guṅṅore, e se vwo brorhiẹn ri shephiyọ ọhore rọyen. Wo de che brorhiẹn re hohore, nọ oma wẹn enọ nana ọkieje: ‘Orhiẹn nana che dje ẹguṅṅo mẹ phia vwọ kẹ Jihova? Ọ cha hwarhiẹ aghoghọ vẹ ufuoma rhe orua mẹ? O ji che djephia nẹ mi vwo uruemu esiri vẹ odirin?’

¹⁸ Jihova gba avwanre vwo vwo ẹguṅṅo rọyen je ga-a. Ọyen orhiẹn romobọ avwanre. Jihova muoghọ kẹ egbomophẹ rọ vwọ kẹ avwanre ra sa vwọ ‘jojẹ komobọ’ sẹ a ga yerẹ e jẹ ẹga. (Jos. 24:15; Aghwo. 5:4) Ẹkẹvuovo, ọ guṅṅore nẹ e ru nene orhiẹn rẹ avwanre bruru vwo nene odjekẹ rọyen. E de vwo esegbuyota kpahen iji rẹ Jihova vẹ idjerhe ro ruẹ eronvwon wan, ke se brorhiẹn rẹ aghwanre, avwanre rha cha dia ihwo ri wene cha wene kpo-o.—Jems 1:5-8; 4:8.

17. Die yen sa chọn avwanre uko vwo phikparobọ siẹrẹ e de brorhiẹn?

18. Diesoro Jihova vwọ guṅṅo nẹ avwanre brorhiẹn komobọ?

ASA

JEHOSHAFAT

HƏZİKAYA

JOSAYA

Ga Jihova vẹ Ubiudu Ọsoso!

“Karoḥọ asaḳiephana, E Ọrovwohwo, me rẹ wẹ, obo ri mi vwi segbuyota vẹ udu mẹ ejobi vwọ yan kpahe owẹ.”—2 IVIE 20:3.

UNE: 36, 54

DIE YEN ẸKPAHONPHIYO WEN?

Die yen o mudiaphiyọ ra vwọ ga Jihova vẹ ubiudu ọsoso?

Die yen kẹ wẹ oma-vwerhovwen kpahen obore Ọghẹnẹ vwo rhiabọreyọ ivie ẹne rẹ Juda na?

Ọvọ usun rẹ ivie ẹne na yen wọ guṇṇ wẹrokeri, kẹ die-soro?

FIKIRE jẹgba, avwanre eje ruẹ cho. Oma vwerhen avwanre nẹ Jihova nene avwanre yerẹn “kirobo rẹ umwemwu rẹ avwanre epha-a,” takpẹ e kurhẹriẹ je nẹrhovwo kẹ vẹ esegbuyota kpahen izobo ọtanhirhe rẹ Jesu. (Une 103:10) Dedena, kirobo rẹ Devid vuẹ Solomon, tavwen Jihova ki se rhiabọreyọ ẹga avwanre kẹdẹ kẹdẹ ofori nẹ avwanre “ga vwẹ udu [avwanre] ejobi.” (1 Ikun 28:9) Mavọ yen avwanre ri jẹgba na se vwo ru ọtiọyen?

² A sa vwọ mrẹ ẹkpahonphiyo rẹ onọ yena, e jẹ a vwe akpeyeren rẹ Ovie Asa vwọ vwanvwen ọ rẹ Ovie Amazaya. Ayen ivẹ na, ivie rẹ Juda ri ru obo ri yoma vwẹ ẹro rẹ Jihova, ẹkẹvuovo Asa ru ọtiọyen vẹ ubiudu ọsoso. (2 Ikun 15:16, 17; 25:1, 2; Isẹ 17:3) Ivie ivẹ nana gbare-e ayen ji ruchọ ọke sansan. Dedena, Asa chukoku idjerhe rẹ Ọghẹnẹ-ẹ, ọ ga Ọghẹnẹ vẹ ubiudu royen “ejobi.” (1 Ikun 28:9) Ẹkẹvuovo, Amazaya ga Jihova vẹ ubiudu royen eje-e. O vwo phi ivwighren rẹ Ọghẹnẹ kparobọ nu, o de mu

1-3. Die yen o mudiaphiyọ ra vwọ ga Jihova vẹ “udu” ọsoso? Djudje royen.

eghēnē rē ihwo na kpo ọ da ga ayen.—2 Ikun 25:11-16.

³ Ra vwọ ga Ọghēnē vẹ “udu” ọsoso mudiaphiyọ ra vwọ vwẹ ẹga kẹ kare kare ọkieje. Vwẹ Baibol na, a reyọ ubiota na “udu” vwo djiṣẹ rẹ oborẹ ohwo hepaha vwẹ obevun. O churobọ si ojevwe, iroro, ẹwẹn, iruemu, ẹgba, obo ra vwọtua, vẹ obo ri mu ohwo vwo ruẹ oronvwon. Ọtiyena, ohwo rọ ga Jihova vẹ ubiudu ọsoso vwẹ ẹga rẹ omeru vwọ kẹ-ẹ. O di gbe nene ihwo kerẹ ohwo rọ ga Jihova-a. Kẹ avwanre vwo? Dede nẹ avwanre gbare-e, jẹ a da ga Ọghēnē ababọ rẹ omeru yẹrẹ ophienvwe koyen avwanre ga vẹ ubiudu ọsoso.—2 Ikun 19:9.

⁴ A sa vwọ nabọ riẹn obo ro mudiaphiyọ ra vwọ ga Ọghēnē vẹ ubiudu ọsoso, e jẹ a fuẹrẹn akpeyeren rẹ Asa vẹ ivie rẹ Juda efa re ga Ọghēnē vẹ ubiudu rayen eje, ihwo kerẹ Jehoshafat, Hezikaya, kugbe Josaya. Ayen ihwo ẹne na ruchọ vwẹ ọke sansan, dedena Jihova ji rhiabọreyọ ayen. Die-sorọ Ọghēnē vwo ni ayen kerẹ ihwo re garọ vẹ ubiudu ọsoso, kẹ idjerhe vọ yen a sa vwọ vwẹrokere ayen?

UBIUDU RẸ ASA “DIA UYOTA KPAHE ỌROVWOHWO”

⁵ Asa yen ovie rerha ro sun Juda ọke ra vwọ ghare uvie rẹ Izrẹl kpo ẹkẹn ivẹ nu. O si edjọẹgọ nẹ orere na, ọ da jẹ dẹ eshare ri gbe igberadja nẹ otọ na. Ọ tobọ dẹ oni-rode rọyen, Maakah nẹ ọ gbe dia “oni rẹ ovie-e, fikiridie o vwo ẹdjọ ọbrabra ọvo.” (1 Ivie 15:11-13) Vwọba, Asa da vuẹ ihwo na nẹ ayen “guonọ Ọrovwohwo na” je “sẹro rẹ

4. Die yen a cha fuẹrẹn enẹna?

5. Eronvwon vọ yen Asa ruru?

urhi na vẹ iji na.” Vwọrẹ uyota, o titi ẹga rẹ uyota.—2 Ikun 14:4.

⁶ Jihova nẹrhe orere rẹ Juda vwo ufuoma vwẹ ẹgbukpe ihwe rẹsosuọ vwẹ usuon rẹ Asa. A vwọ mrẹ oyena nu, Zerah ohwo rẹ Itiopia da kpere ofovwin rhe Juda vẹ eshare 1,000,000 kugbe ekpẹrẹ 300. (2 Ikun 14:1, 6, 9, 10) Die yen Asa ru kpahen ẹdia nana? Ọ vwẹroso Jihova riẹriẹriẹ. (**Se 2 Ikun Rivie 14:11.**) Jihova kpahenphiyọ ẹrhovwo rẹ Asa, ọ da nẹrhe o phikparobọ, Asa da ghwo rọ isodje rẹ Itiopia na kare kare. (2 Ikun 14:12, 13) Ọ da tobọ dianẹ ivie na fuevu-un, Jihova sa vwẹ ophikparobọ vwọ kẹ ayen fikirẹ odẹ rọyen. (1 Ivie 20:13, 26-30) Ẹkẹvuovo, Asa vwẹroso Ọghēnē, Jihova da je kpahenphiyọ ẹrhovwo rọyen. Jẹ, o vwo ọke ọfa rẹ Asa vwo ru obo re chọre. Kerẹ udje, ọ yare ukẹcha mie ovie rẹ Siria ukperẹ Jihova. (1 Ivie 15:16-22) Dedena, Jihova ni Asa kerẹ ohwo rẹ ubiudu rọyen “dia uyota kpahe Ọrovwohwo vwẹ ẹdẹ rẹ akpọ rọye ejobi.” Mavọ yen a sa vwọ vwẹrokere Asa vwo ru erhuvwu?—1 Ivie 15:14.

⁷ E jẹ avwanre ohwo vuovo hiẹ ubiudu avwanre sẹ a ghene vwẹ ẹga ọsoso vwọ kẹ Ọghēnē. Nọ oma wẹn, ‘Mi muegbe mi vwo ru obo ri je Jihova, me vwọ chochọ rẹ ẹga rẹ uyota, je chọn iniọvo na uko vwọ sen orharhe iruemu?’ Roro kpahen uduẹfiogbere rẹ Asa vwori rọ vwọ dẹ Maakah nẹ ẹdia rẹ “oni rẹ ovie” rẹ otọ na! Ọ sa dianẹ wo vwo ohwo vuovo ro vwo uruemu rẹ oni rẹ

6. Die yen Asa ruru ọke rẹ isodje rẹ Itiopia vwọ kpere ofovwin rhe orere na?

7, 8. Idjerhe vọ yen wọ sa vwọ vwẹrokere Asa vwẹ ẹga rẹ Jihova?

ovie na-a, ẹkẹvuovo oronvwon sa phia re wo da sa vwerokere oruru re Asa na. Kerẹ udje, ohwo re orua wen, yere ugbeyan ro kerowe mamọ de ru umwemu, je o rhonvwe kurherie-e, a da dje ne ukoko vwo? Wo che brohien kpa-kpata wo vwọ kenoma ke? Ubiudu wen che mu we vwo ru otioyen?

⁸ Kerẹ Asa, wo se djephia ne wo vwo ubiudu ososo siere wo da vweroso Oghene kare kare tobọ vwe oke wo de hirharoku ebenben re pha rhuarho mamọ. O sa diane a vwe owe vwọ jehwe vwe isikuru kidie wewe Oseri re Jihova. Yere ihwo re iruo wen vwe owe jehwe kidie wo wian oke vre wo vwọ mre igho obuebu-un, yere wo reyo ede evo ne iruo vwo vwobọ vwe iruo re Uvie na. Vwe edia tiyena, nerhovwo ke Oghene kirobo re Asa ruru. Fiudugberi vweroso Jihova, wo mudia gan vwọ ke obo wo riene ne oyovwirin. Karophiyọ ne Oghene bon Asa gan, o je vwe ukęcha ke, o je cha chon we uko.

⁹ Idibo re Oghene roro kpahen odavwe romobọ rayen ovo-o. Asa titi ega re uyota. Avwanre je vwe ukęcha ke ihwo efa ayen vwọ “guono Orovwohwo na.” Mavo oma vwerhen Jihova te o da mre ne avwanre vwe ihwo efa kpahen oyen fikire eguono okoko-do re vwo kpahon kugbe odavwe re vwo kpahen ihwo efa!

JHOSHAFAT HIĘ GUONO JIHOVA

¹⁰ Omọ re Asa re se Jehoshafat “yan vwe idjerhe re Asa ose roye.” (2 Ikun 20:31, 32) Vwe idjerhe vo? Kerẹ ose

9. Mavo yen e se vwo djephia ne avwanre vwo ubiudu ososo vwe iruo aghwoghwo na?

10, 11. Mavo yen wo sa vwọ vwerokere udje re Jehoshafat?

royen, Jehoshafat durhie ihwo na ne ayen guono Jihova. O vwo orhuere-phyoto re vwo yono ihwo na “obe re urhi re Orovwohwo na.” (2 Ikun 17:7-10) O tobọ yan te ebere ocheko re uvie re Izrel, vwe igbenu re Ifrem rere o vwọ vwe “ayen rhivwi bru Orovwohwo rhe.” (2 Ikun 19:4) Jehoshafat, oyen ovie “ro vwe udu roye ejobi guono Orovwohwo.”—2 Ikun 22:9.

¹¹ Avwanre eje se vwobọ vwe iruo aghwoghwo re Jihova reyo ihwo royen vwo ruę nonena. Wo bru eken ke oma wen ne kemeranvwe kemeranvwe wo cha vwe Baibol na vwo yono ihwo, ayen sa vwọ rhe ga Oghene? Womarę egbaedavwon wen ve ebruphiyo re Oghene, wo sa ton uyono re Baibol phiyo. Wo nerhovwo kpahon? Wo muegbe wo vwo ruiruo nana tobọ vwe oke re omaerovwon wen? Kirobo re Jehoshafat kpo orere re Ifrem ra vwe ukęcha ke ihwo ayen vwo rhivwin rhe ega re uyota na, avwanre je sa vwe ukęcha ke ihwo re dobo re iruo re ega na ji. Vwoba, ekpako na vwo orhuere-phyoto ayen vwọ kon bru ihwo ra dje ne ukoko na ra, ri kurherie ne umwemu rayen re, rere ayen vwe ukęcha ke ihwo nana.

¹² Kerẹ ose royen Asa, Jehoshafat sero re oyerinkugbe royen ve Oghene tobọ vwe oke re ivwighren ri bun vre ayen shesheri vwọ kpare ofovwin bru ayen rhe. **(Se 2 Ikun Rivie 20:2-4.)** Osho mu Jehoshafat! Dedena, o muegbe ro vwo “duoto roye vwe obọ re Orovwohwo,” yere hię guono Jihova.

12, 13. (a) Oke re Jehoshafat vwo hirharoku ebenben, die yen o ruru? (b) Diesoro a vwọ vwerokere uruemu re Jehoshafat vwọ rhonvwe ovwierę avwanre?

Q vwọ n̄rhovwo, ọ vwomakpotọ ọ da tane, “avwanre vwo ogangan ro te urogho rode” nana-a, ọ je tane ọyen ve ihwo royen riẹn obore ayen che ru-u. Q vweroso Jihova kare kare, rọ vwọ ta: “Ero re avwanre ri ni we.”—2 Ikun 20:12.

¹³ Ọkiọvo, kerẹ Jehoshafat, oshọ se mu avwanre, ewen avwanre se ji tighi. (2 Kqr. 4:8, 9) Ekevuovo, karophiyọ ne Jehoshafat tarọ vwe irhoro re ihwo na ne ọyen ve ihwo royen vwo oganga-an. (2 Ikun 20:5) Igbuyovwin re orua sa vwerokere Jehoshafat womare a vwọ yare ukęcha ve egeba re Jihova re vwo yerin ghene ebẹben. Wo je oma vo ve kpahen erhovwo tiyen vwe irhoro re orua we-en. Orua wen cha riẹn ne wọ vweroso Jihova. Oghene chon Jehoshafat uko, ọ je cha chon ve uko.

HẸZIKAYA RU OBO RI YOMA ỌKIEJE

¹⁴ Vwọ fene Jehoshafat, ose re Hezikaya ogodjo, dedena Hezikaya davwengba royen eje vwọ “gbano Orovwohwo boma.” O “kporo egbada na ejobi o de rhe kporo eshe na, ọ da nyavwe Ashera na she teye oto ọ da guoghọ orodeko ri Mosis vwe eronwo duvwu na ivwivwuvwu,” kidie ihwo na vwe ega vwọ ke. Q vwe ewen royen eje vwọ ga Jihova, ọ da “nabo yonron irhi re Orovwohwo ji ki Mosis.”—2 Ivie 18:1-6.

¹⁵ Hezikaya vweroso Jihova riერიere ọke re Asiria, rọ dia ogangan usuon re akpoeje ọke yena vwọ ro Juda, ọ je vwọ guono ghwo Jerusaleṃ. Ovie re Asiria re se Senakerib vwe Jihova vwọ jehwe ọ da je djoshọ mu Hezika-

ya. Ekevuovo, Hezikaya djerephia vwe erhovwo royen ne ọyen vweroso usivwin re Jihova kare kare. **(Se Aizaya 37:15-20.)** Oghene kpahenphiyo erhovwo royen na ọke ro vwo ji amakasha vuvo rhe ghwo isodje re Asiria 185,000.—Aiz. 37:36, 37.

¹⁶ Ọke vwọ yanran na, Hezikaya da muoga ro dino hwe. Q da re Jihova ne ọ karophiyọ esegbuyota royen. **(Se 2 Ivie 20:1-3.)** Jihova kpahenphiyo erhovwo royen, ọ da nerhe oma royen gan. Nonena, avwanre riẹnre ne Oghene rha vwe idjerhe re igbunu vwo sivwin idibo royen re muoga-a yere breba arho raye-en. Dedena, kerẹ Hezikaya, avwanre je sa vwe Jihova vwe erhovwo ne, “Mi vwi segbuyota ve udu me ejobi vwọ yan kpahe owe.” Wo vwo imuero ne Jihova vwo owenve ve egeba rọ vwọ vwerote we ọke wọ da muoga?—Une 41:3.

¹⁷ E de roro kpahen udje re Hezikaya na, ọ sa nerhe a mre oghanrovwe ra vwọ kenoma ke kamu kamu ro se gbwophiyo oyerinkugbe avwanre ve Oghene yere rọ sa reyo ọke re ega avwanre. Avwanre guono vwerokere ihwo re vwe intaneti vwo titi ihwo efa-a. Vwo ye uyota, iniovo evo sa vwe intaneti vwo si ovwe rhe ihwo re orua kugbe igbeyan rayen. Ekevuovo, ihwo buegun reyo vwo ruiruo wreka, ayen ta ota ke ihwo re ayen tobọ vughe-e. Ayen ghwo ọke buegun vwo ne ihoho re ihwo evo yere se kpahen ayen. Imuoshọ herọ siere a da ghwo ọke buegun vwe eronvwo yena ri fiemu-u na. Onenikristi se phuoma kidie ihwo ri dje omavwerhovwen phia

14, 15. Mavo yen Hezikaya vwo djephia ne ọyen vweroso Oghene kare kare?

16, 17. Idjerhe vo yen wọ sa vwọ vwerokere Hezikaya vwe ega re Oghene?

kpahen obo ro phi phiyọ intanẹti na pha buebun, ivun ji se miovwọ siẹre ihwo rha ta ota kpaḥo-ḡn. O muwẹro nẹ ọyinkḡn Pọl yẹre Akuila ve Prisila cha ghwḡro ọke rayen kẹde kẹde vwo phi ifoto rayen phiyọ intanẹti yẹre nene ihwo re tobḡ dia iniḡvo-o ta ota? Baibol na tare nẹ Pọl “gboma phiḡ eghwoḡwo na.” Prisila kugbe Akuila da rha vwẹ ọke rayen “rhie idjerhe re Ọghẹne na” kẹ ihwo efa gbagba. (Iruo 18:4, 5, 26) A sa nḡ oma avwanre, ‘Mititi ihworakḡ yẹre ghwḡro ọke buebun phiyọ erḡnvwḡn ri fiemu-u?’—**Se Efesḡs 5:15, 16.**

JOSAYA YḡNRḡN IRHI RE JIHOVA

¹⁸ Ovie Josaya, rḡ dia uvwrḡmḡ asivẹ re Hẹzikaya, je yḡnrḡn irhi re Jihova “ve udu rḡye ejobi.” (2 Ikun 34:31) Ọke rḡ vwḡ hẹ emeghene, “ḡ da guḡḡ Ọghẹne ri Devid,” ọke ro vwo te ẹgbukpe 20, o de si edḡ re Juda vwo no. (**Se 2 Ikun Rivie 34:1-3.**) Josaya vwo oruru ḡgangan kpaḡen eruo re ḡḡre re Ọghẹne, oruru rḡyen gan vrẹ e re ivie re Juda buebun efa. Ẹkẹvuḡvo, ọke ra vwḡ mrẹ ḡbe re Urhi re Mosis na, re vwo se kẹ Josaya, ḡ da mrẹ ḡghanrovwẹ ro vwo ru ḡḡre re Ọghẹne ganphiyḡ. O phiuduphiyḡ ihwo efa awḡ nẹ ayen rhe ga Jihova. Ukuotḡ rḡyen, vwẹ ọke re usuon re Josaya ejobi, ihwo na rhe “chuko ku Ọrovwohwo Ọghẹne re esẹ raye-en.” —2 Ikun 34:27, 33.

¹⁹ Kerẹ Josaya, e je ighene guḡḡ Jihova vwo nẹ ḡkiemḡ rayen rhe. Ọ sa dianẹ Ovie Manase yen yono Josaya kpaḡen arodḡnvwẹ re Ọghẹne ọke

18, 19. Idjerhe sansan vḡ yen wḡ da guḡḡ vwḡrokere Josaya?

ro vwo kurḡerẹ nu. Ighene, ovwan sikẹre ihwo re kpakore rehẹ orua ovwan kugbe ukoko na rere ayen vwe ovwan kpaḡen erḡnvwḡn iyoyovwin re Jihova ru kẹ ayen. Je karophiyḡ nẹ Isiesi ḡfuanfon na re se kẹ Josaya te ẹwḡn rḡyen mamḡ, ḡ da nḡrhẹ o ru obo ri fori. Wo de se Baibol na kẹde kẹde ḡ sa nḡrhẹ wo ru obo re cha nḡrhẹ omavwerhovwḡn wḡn ganphiyḡ, obo re cha kpuriḡn phiyḡ oyerinkugbe wḡn ve Ọghẹne ji mu we vwḡ vwẹ ukẹcha kẹ ihwo efa vwḡ guḡḡ Ọghẹne. (**Se 2 Ikun Rivie 34:18, 19.**) Uyono romobḡ je sa chḡn wẹ uko vwḡ mrẹ ẹdia ru wo de se ru yovwinphiyḡ vwẹ ẹga re Jihova. Reyḡ obo wo yonori na vwo ruiruo kirobo re Josaya ruru.

GA JIHOVA VE UBIUDU ḡSOSO!

²⁰ Wḡ sa mrẹ erere vwo nẹ ẹfuẹren re ivie ẹne re Juda re ga Jihova ve ubiudu ḡsoso na? Ayen ru ḡḡre re Ọghẹne ve oruru, ayen je vwẹ ẹga kẹ ve ubiudu rayen eje. Ayen ru ḡḡre re Ọghẹne ḡkieje, tobḡ vwẹ ọke re ayen vwo hihharoku ivwighren re gan vrẹ ayen. Ọ rḡ ma rho, ayen vwẹ omamḡ re ẹwḡn vwḡ ga Jihova.

²¹ Kirobo ra cha mrẹ vwẹ uyono rḡ vwḡ kpaḡen ḡnana, ivie ẹne nana ji vwo echobḡ evo. Dedena, Ohwo rḡ fuẹren ubiudu na mrẹre vughe nẹ ayen vwo ubiudu ḡsoso kpaḡḡn. Avwanre je gba-a. Jihova vwḡ fuẹren avwanre na, ḡ sa mrẹvughe nẹ avwanre vwẹ ẹga kẹ ve ubiudu ḡsoso? E je e yono kpaḡen ḡnana vwẹ uyono rḡ cha na.

20, 21. (a) Idjerhe vḡ yen ivie ẹne nana vwḡ ḡḡre ohwohwo? (b) Die yen e che yono vwẹ uyono rḡ cha na?

Wọ Cha Kerhọ ọ Eronwọn re Si Phiyotọ Na?

“Imu nana, . . . e si ayen pihọ otọ rere e dia uyono kẹ avwanre, avwanre ọ oba ọ oge nana bru rhe.”—1 KỌR. 10:11.

WỌ DA mọ ọ asan ọvo ghwo ọ she, wọ cha jomaoto siere wọ da yan wan asan yena? A da fuere echobo ọ ihwo efa, ọ sa chọn avwanre uko vwo kẹnoma kẹ echobo tiyena. Ọtiyen ọ je hepha vwe akpeyeren ọ Inenikristi. E se yono eronwọn eghanhanre vwo ne echobo ọ ihwo efa rhe, ji te i re si phiyotọ vwe Baibol na.

² Ivie ene ọ Juda re yono kpahen vwe uyono ọ wan re na, nabọ ga Jihova ve ubiudu ososo. Dedena, ayen ji vwo echobo evo. Die yen udje rayen se yono avwanre, mavọ yen a sa vwo kẹnoma kẹ echobo rayen? E de roro kpahen udje rayen, ọ sa chọn avwanre uko vwo mọ erere ne eronwọn re si phiyotọ rhabae vwo kẹ eyono ọ avwanre.—**Se Rom 15:4.**

IMUOSHỌ HERỌ SIERE A DA VWEROSO AGHWANRE Ọ OHWORAKỌ

³ Esosuo, e je e yono kpahen Asa rere a mọ obore Baibol na se vwo djobote akpeyeren ọ avwanre. Asa vweroso

1, 2. Diesoro a cha vwo fuere udje ọ ivie ene ọ Juda?

3-5. (a) Dede ne Asa vwo ubiudu ososo kpahen Jihova, ebẹnben vọ yen o hirharoku? (b) Die yen sa nerhe Asa vweroso ohworakọ oke ọ Baasha vwo mukpahen Juda?

UNE: 49, 127

DIE YEN WO SE YONO NE ECHOBO Ọ IVIE NANA RHE?

Asa ve Jehoshafat

Hẹzikaya

Josaya

Jihova ọke rẹ isodje rẹ Itiopia ri te odudu ru ọvo vwo kpare ofovwin bru ayen rhe, ẹkẹvuọvo o ru ọtiọye-en ọke rẹ Baasha ovie rẹ Izrel vwo bon Ramah, rọ dia orere rọ vẹ Juda gba hẹ ughwru. (2 Ikun 16:1-3) Vwẹ ẹdia nana, Asa vweroso aghwanre robọ royen ọ da ra jẹ udi kẹ Ovie Bēnhadad rẹ Siria rere o vwo gbevwo Baasha. Ona rẹ Asa nana wianre? Baibol na da ta: “Ọke ri Baasha vwo nyo, ọ da da obọ rẹ ebaḅon ri Ramah ji, iruo na de ghwe mudje.” (2 Ikun 16:5) Kọyen a sa tanẹ ona rẹ Asa na wianre ẹsosu!

⁴ Kẹ, ẹro vọ yen Jihova vwo ni uruemu rẹ Asa na? Ọghẹnẹ de ji ọmraro royen Hanani ra ghwoku Asa kidie ọ vweroso Jihova-a. **(Se 2 Ikun Rivie 16:7-9.)** Hanani da ta: “Kẹ etinẹ yanran ku wọ cha mrẹ ofovwi phi.” O phi Baasha kparobọ ẹkẹvuọvo, ofovwin kọyen Asa vẹ ihwo royen phiri re te oba rẹ usuon royen.

⁵ Kirobo re yonori vwẹ uyono rọ wanre na, Ọghẹnẹ fuẹren ubiudu rẹ Asa ọ da mrẹ nẹ o vwo ẹwẹn ọsoso kpahon. (1 Ivie 15:14) Vwẹ ẹro rẹ Ọghẹnẹ, Asa vwẹ ẹga kẹ, o ji nene irhi royen. Dedena, ọ je cha rioja rẹ orhiẹn ọchọchọ royen na. Die yen nẹhẹ Asa vweroso Bēnhadad vẹ oma royen vwẹ ẹdia nana ukperẹ Jihova? O rorori nẹ iroro royen yerẹ otuofovwin rode se sivwon ukperẹ ukẹcha rẹ Ọghẹnẹ? Gbanẹ orharhe uchebro ra vwọ kẹ yen sorọ?

⁶ Ikuegbe rẹ Asa na che mu avwanre vwọ fuẹren oma avwanre? E de hirharoku ebẹnben ride, ọ pha lolọhọ ra vwọ yare ukẹcha rẹ Jihova. Ẹkẹvuọvo, ọ da

6. Die yen echobọ rẹ Asa yono avwanre? Dju-dje royen.

rha dia eronvwon itete ra mrẹ kẹde kẹde vwo? Avwanre vweroso iroro romobọ avwanre? Gbanẹ avwanre guonọ uchebro rohẹ Baibol na je vwẹ ayen rui-ruo ro djerephia nẹ avwanre vweroso odjekẹ rẹ Jihova? Kerẹ udje, ọ sa dianẹ ihwo rẹ orua wẹn guonore nẹ wo kpo uyono yerẹ osikoko-o. Vwẹ ẹdia nana, wọ nokpẹn rẹ odjekẹ mie Jihova rere wo se vwo brorhiẹn ro shephiyọ. Kẹ, ọ da rha dianẹ iruo wẹn vawabọ jẹ ọ pha bẹnben wọ vwọ mrẹ ọfa vwo? Wọ da guonọ iruo ọfa, wọ cha vuẹ ohwo ro vwo iruo na kpahen ẹde uyono wẹn vwẹ udughwren na? Otoro ebẹnben na-a, e jẹ avwanre ru nene eta rẹ ọbuine na, rọ tare nẹ, “Phi idjerhe wẹn phiho obọ rẹ Ọrovwohwo; vwẹ ẹro vwọ suọ, ko ruo kẹ wẹ.”—Une 37:5.

DIE YEN ERHARHE IGBEYAN SE RU WE?

⁷ Kẹ Jehoshafat, ọmọ rẹ Asa vwo? O vwo emamọ iruemu buebun? Jehoshafat ru eronvwon iyoyovwin buebun kidie ọ vweroso Ọghẹnẹ. Ẹkẹvuọvo, o ji brorhiẹn rẹ ẹkpa evo. Kerẹ udje, o vwo ọrhuẹrẹphiyotọ rere ọmọshare royen vwọ rọvwon ọmọtẹ rẹ Ovie Ehab rọ dia orumwemwu. O ji chukoku orhọ-esio rẹ ọmraro Maikaiya, o de nene Ehab ra honre isodje rẹ Siria. Vwẹ ofovwin na, Jehoshafat dino ghwu. O de rhivwin kpo Jerusalem. (2 Ikun 18:1-32) Ọmra-ro Jehu da nọ: “Ku wọ cha ohwo-umwemwu uko rẹ ivun rẹ ihwo rẹ Ọrovwohwo tuoma da vwerhe owẹ?”—**Se 2 Ikun Rivie 19:1-3.**

⁸ Jehoshafat yono nẹ obo re phiare na rhe? Dede nẹ o ji djephia nẹ ọ

7, 8. Echobọ vọ yen Jehoshafat ruru, kẹ die yen nẹ obuko royen rhe? (Ni uhoho rẹsosu na.)

guoṇo ru obo re vwerhen Oghene oma, qhohore ne o yono ne obo re phia ke na-a, o ji ne eta re Jehu na fiemu-u. O da rhoma vwo oyerinkugbe ve orumwemwu ofa. Udjena, o ve ovweghwren re Oghene, omo re Ehab, Ovie Ahazaya. Jehoshafat ve Ahazaya de kuomakugbe kare ekọ, ekọ na de shu, i rhe se ru obo-resoro a vwọ kare aye-en.—2 Ikun 20: 35-37.

9 Ofori ne ikuegbe re Jehoshafat na mu avwanre vwọ fuereṇ oma avwanre. Vwe idjerhe vo? Aphro herọ-o, Jehoshafat omamo ovie. O ru obo ri yoma o da je “vwẹ udu roye ejobi guoṇo Orovwohwo.” (2 Ikun 22:9) Dedena, o ji rhiromre obore orharhe ugbeyan se ruẹ ohwo. Karophiyọ ise nana: “Ohwo ro yan nene evwaghwanre ko vwo aghwanre, ekevuovo ugbeyan re eka ko re oja.” (Ise 13:20) O sa diane avwanre guoṇo vwe ukecha ke ohwo ovo o vwọ mre uyota na vughe.

9. Mavo yen erharhe re igbeyan se vwo djobo-te akpeyeren avwanre?

Ekevuovo, Jehoshafat dino ghwu fikire oyerinkugbe royen ve Ehab. Vwe idjerhe vuovo na, imuoshọ herọ siere e de vwo oyerinkugbe ve ihwo re ga Jihova-a.

10 Die yen udje re Jehoshafat na yono avwanre? Onenikristi se vwo eguoṇo re ohwo ro ga Jihova-a, o se roro ne o cha sa mre omamo ohwo rovwon vwe ukoko na-a. Yere ihwo re orua royen re dia Iseri re Jihova-a se kpokpo ne o rovwon rere ‘o vwo je eka.’ Vwoba, ihwo evo se vwo ewen re oniyo aye ovo ro tare ne, “A ma avwanre ve ewen ra vwọ guoṇo orive.” Die yen Onenikristi che ru? Wo de roro kpahen obo re phia ke Jehoshafat, o sa chon ve uko. O nabọ yare odjeke re Oghene jovwo. (2 Ikun 18: 4-6) Ekevuovo, die yen phiare oke re Jehoshafat vwọ vwe ugbeyan mu Ehab,

10. (a) Die yen udje re Jehoshafat na yono avwanre kpahen oronvwe? (b) Die yen avwanre karophiyọ siere e de hirharoku odavwini re erharhe igbeyan?

Wo vwo oyerinkugbe ve ohwo ro dia oniyo-o
(Ni ekorota 10)

ohwo ro vwo ẹguṣoṣo rẹ Jihova-a? Ofori Jehoshafat rha karophiyọ nẹ Jiho-va guṣoṣo ihwo rẹ ubiudu rayen dia ọsoso kpahon. Nonena, ero rẹ Ọghẹnẹ ji “djuẹ kpenẹ kpenẹ wan akpọ na ejobi,” o muegbe “ro vwo dje ẹgba roye” phia fikirẹ avwanre. (2 Ikun 16:9) Ọ riẹn ẹdia rẹ avwanre hepha o ji vwo ẹguṣoṣo avwanre. Wo vwo imuero nẹ Ọghẹnẹ riẹnre nẹ wọ guṣoṣo ọriwe oronvwe, ọ je cha chon wẹ uko? Vwore imuero, ọke na de te, o che ruo!

WỌ VWẸ UPHEN KẸ OMAEPHUO-O

¹¹ Udje rẹ Hezikaya na yono avwanre kpahen oronvwon ọvo ro churobọ si ubiudu na. Vwẹ ẹdia ọvo, Ohwo rọ fuẹrẹn ubiudu na, da nẹhẹ a mrẹ obo rehẹ ẹwẹn rẹ Hezikaya. **(Se 2 Ikun Rivie 32:31.)** Ọke rẹ Hezikaya vwọ muọga ọgangan ọvo, Ọghẹnẹ de dje oka vwọ kẹ ro djerephia nẹ oma royen che kpo, oka na yen uhoho rọ yan kpu-ko. Fikirẹ ọnana, isun rẹ Babilon de ji ihwo rhe ayen rhe mrẹ oka na. (2 Ivie 20:8-13; 2 Ikun 32:24) Hezikaya de dje “efe roye ejobi” vwọ kẹ ihwo rẹ Babilon, ọnana nẹhẹ a mrẹ obo rehẹ ubiudu royen siẹrẹ a da “yan jowwo” yerẹ ọyen ọvo da herọ. Uruemu rẹ ẹkpa nana nẹhẹ a “riẹn obo re hẹ udu” rẹ Hezikaya.

¹² Baibol na vuẹ avwanre obo re so omaẹkparọ rẹ Hezikaya na-a. Isodje rẹ Asiria ro phikparobọ yen sorọ gbanẹ idjerhe rẹ igbunu rẹ Ọghẹnẹ vwo si-vwon nẹ ọga na? Gbanẹ kidie nẹ o “feri gangan ọ ke je mrẹ ọghọ”? A ghwa riẹ-ẹn, ẹkẹvuovo fikirẹ omaephuo rẹ Hezi-

11, 12. (a) Mavọ yen e ru riẹn obo rehẹ ubiudu rẹ Hezikaya? (b) Die yen nẹhẹ Hezikaya vrabọ rẹ ophu rẹ Ọghẹnẹ?

kaya, ọ “rha kpẹvwẹ ẹse re ru kẹ na-a.” Ọ da ohwo gan! Dede nẹ ọ rẹ Ọghẹnẹ nẹ ọyen garọ vẹ ẹwẹn ọsoso, Hezikaya churhi rẹ Jihova ọke ọvo. Ọke vwọ yan-ran na, “Hezikaya da rhe vwẹ oma roye kpotọ,” ọ vẹ ihwo royen rha mrẹ ophu rẹ Ọghẹnẹ-ẹ.—2 Ikun 32:25-27; Une 138:6.

¹³ Die yen ikuegbe rẹ Hezikaya na yono avwanre? Karophiyọ nẹ a mrẹ omaephuo rẹ Hezikaya vughe ọke rẹ Jihova vwo phi Senakerib kparobọ nu kugbe o ghwe vwo sivwin ọga rẹ Hezikaya nu. Nonena, avwanre da nabọ ru oronvwon ọvo nu, a sa je tanẹ Jihova ‘yanjẹ avwanre vwo rere ọ vwọ davwen avwanre ni,’ a sa vwọ mrẹ obo rehẹ ubiudu avwanre? Kerẹ udje, oniọvo ọshare sa davwengba royen eje vwo muegbe rẹ ota ọ me je ta yoyovwin vwọ kẹ otu buebun. Ihwo buebun che jiro fikirẹ ota royen na. Die yen o che ru kpahen ujiri na?

¹⁴ E de jiri avwanre, e je a vwẹ eta rẹ Jesu nana vwo ruiruo: “Wo de ru obo re ji iji kẹ wẹ nu, ke ta, Avwanre idibo ri fi emuovo-o; avwanre di ru ẹkẹn iruo ro te avwanre.” (Luk 17:10) Udje rẹ Hezikaya na yono avwanre oronvwon ọfa. Omaephuo royen vwomaphia kidie ọ “rha kpẹvwẹ ẹse re ru kẹ na-a.” E de roro kpahen obore Ọghẹnẹ ru kẹ avwanre, ọ cha chon avwanre uko vwọ kẹnoma kẹ uruemu ro tu Jiho-va oma. A sa kpẹvwẹ Jihova womarẹ ota avwanre. Ọ kẹ avwanre Baibol na vẹ ẹwẹn ọfuanfon rọ reyọ vwo biẹcha ihwo royen.

13, 14. (a) Ọke vọ yen Jihova sa vwọ ‘yanjẹ avwanre vwo rere ọ vwọ davwen avwanre ni’? (b) Die yen e se ru kpahen ujiri ra vwọ kẹ avwanre fikirẹ obo ra riẹn ru?

JOMAOTŌ ŐKE WO DE BRORHIEN

¹⁵ Ő rŏ koba, die yen avwanre se yono mie Ovie Josaya? Roro kpahen obo re nerhe e phiokparobŏ ve obo ri hwere. **(Se 2 Ikun Rivie 35:20-22.)** Josaya “da ra vwa” Ovie Niko re Ijipt, dede ne ovie na vuere ne Ő ve oyen vwo eghwo vuovo-o. Baibol na tare ne “unu re Őghene” yen eta re Niko na nurhe. Ke diesoro Josaya vwŏ yanran re nene honre? Baibol na vuere avwanre-e.

¹⁶ Die yen rha sa nerhe Josaya rien ne unu re Jihova yen eta re Niko na nurhe? Ő rha sa nŏ omraro Jerimaya. (2 Ikun 35:23, 25) Ekevuovo, ikuegbe na djerephia se o ru otioye-en. Vwŏba, Kikamish oyen Niko ra, Ő ra honre “uwevwi” Őfa, Ő die Jerusalemu-u. Vwŏ vre oyen, Niko hanrhe Jihova yere ihwo roye-en. Otioyena, oyen orharhe orhiene re Josaya vwŏ yanran re nene Niko honre. Wŏ sa mre obore onana yono avwanre? E de hirharoku ebeneben, e je e roro kpahen obo re sa dia ohore re Jihova kpahen edia na.

¹⁷ Eboneben da vwomaphia, e je e roro kpahen uchebro re Baibol na, a je vwe ayen ruiruo vwe idjerhe abavo. A sa tobŏ nŏ mie ekpako na vwe edia evo. Ő sa diane avwanre nabŏ roro kpahen edia na nure, a je tobŏ ru ehiahe kpahon. Dedena, ekpako na sa chon avwanre uko vwŏ vwe ekpo re Baibol efa vwŏ fuere edia na vre obore avwanre roriro te jovwo. Kerere udje, aye rŏ dia Onenikristi riene ne ofori oyen vwo kpo iruo aghwoghwo. (Iruo 4:20) Ekevuovo, Ő da rha diane Ő guono kpo

---

15, 16. Diesoro ochonve re Őghene vwŏ va Josaya abŏ, o ji vwo ghwu?

17. E de hirharoku ebeneben, die yen sa chon avwanre uko vwŏ kenoma ke oka re echobŏ re Josaya?

aghwoghwo ede ovo je oshare royen rŏ dia Oseri re Jihova-a guonore ne Ő daji uwevwin vwo? Oshare na ne o krere ayen ghwoŏ ke kugbe re, Ő je guono ne ayen ru oronvwon ovo kugbe. Oniwo aye na se roro kpahen ekpo re Baibol evo kerere re vwo nyupho re Őghene vre Ő re ohworakpo kugbe iji re vwo ruiruo re aghwoghwo na. (Mat. 28: 19, 20; Iruo 5:29) Dedena, o ji fo ne o roro kpahen omaevwokpotŏ ra guono mie kerere aye kugbe uruemu re eroroke ro fori ne o djephia. (Efe. 5:22-24; Fil. 4:5) Oshare na senre ne o ruiruo aghwoghwo na kakaka-a gbane Ő de guono ne o ru oronvwon ovo vwe ede yena? Ofori ne avwanre vwo ero abavo dede ne a davwengba re vwo ru ohore re Őghene ji vwo omamo re ewen obrorhiene.

SERO RE UBIUDU OSOSO RERE OMA VWERHEN OWE

¹⁸ Fikere jegba, avwanre se ji ru echobŏ re ivie ene nana ruru na. Avwanre (1) sa vweroso aghwanre re ohworakpo, (2) se mu erharhe igbeyan, (3) se phuoma, yere (4) se je ohore re Őghene eroro kpahon tavwen e ki brorhiene. Jihova mre erhuvwu vwe oma avwanre kiobo rŏ mre vwe oma re ivie ene nana, onana ghini uruemu esiri ro djephia ke avwanre! Jihova je mre obore eguono re vwo kpahon kodo te, ve obore avwanre ghini vwo ewen ra vwŏ ga te. Koyensorŏ Ő vwŏ ke avwanre orho-esio womare idje nana rere a sa vwŏ kenoma ke echobŏ egangan. E je avwanre eje roro kpahen idje nana, a je kpevwe Jihova rŏ vwe ayen ke avwanre!

---

18. Mavo yen wŏ sa vwŏ mre erere vwo ne ikuegbe re ivie ene nana rhe?

DIA UGBEYAN

Ọke rẹ Oyerinkugbe na da hẹ Ẹdia rẹ Imuoshọ

Gianni vẹ Maurizio igbeyan omarẹ ẹgbukpe 50 re. O vwo ọke ọvo rẹ oyerinkugbe rayen vwo hẹ ẹdia rẹ imuoshọ. Maurizio da ta: “O vwo ọke ọvo mi vwo ru eronvwon evo re nerẹ avwanre heriẹ oma.” Gianni da vwoba: “Maurizio yen yono uvwe Baibol na. Ọ da rhe dia oniru kẹ vwẹ. Ọtiọyena, me nama roro nẹ o se ru obo ro ruru na-a. Ofu akpọ de rhi dje vwe hwe kidie me riẹnre nẹ avwanre cha heriẹ oma. Kọ ghwa hohọ nẹ e ku vwe phiyotọ.”

OMAMỌ ugbeyan pha ghanghanre mamọ, obọdẹn rẹ oyerinkugbe je dia obo re vwo kpregede-e. Oyerinkugbe na da hẹ ẹdia rẹ imuoshọ, die yen e se ru? E se yono eronvwon buebun vwo mie ihwo re djunte vwẹ Baibol na ri vwo uvi rẹ ugbeyan ekevuovo ọke vwo yanran na, oyerinkugbe rayen de rhi hirharoku ẹdia rẹ imuoshọ.

UGBEYAN DE RU OBO RE CHỌRE

Devid rọ dia osuigegede kugbe ovie na, vwo emamọ igbeyan. Ẹwẹn avwanre sa dje kpo ohwo kerẹ Jonatan. (1 Sam. 18:1)

Ẹkevuovo, Devid ji vwo igbeyan efa kerẹ omraro Natan. Baibol na ghwa vuẹ avwanre ọke rẹ ugbeyan rayen vwo tonphiyo-ọ. Dedena, o vwo ọke ọvo rẹ Devid vwo vuẹ Natan obo rọ guonọ ru kerẹ ugbeyan. Devid guonọ bon uwevwin kẹ Jihova. O muero nẹ Devid vwẹ ẹro oghanghanre vwo nẹ uchebro rẹ Natan kerẹ ugbeyan kugbe ohwo ro vwo ewẹn ofuanfon rẹ Jihova. —2 Sam. 7:2, 3.

Ẹkevuovo, oronvwon ọvo da rhe phia ro phi oyerinkugbe rayen phiyo ẹdia rẹ imuoshọ. Ovie Devid nene Batsheba gbe

igberadja, o de ji hwe ọshare ọroyen, Yuraya. (2 Sam. 11:2-21) Devid fuevun kẹ Jihova ikpe buebun re, o ji titi orhiẹn abavo. Ẹkẹvuọvo, o de rhi ru umwemwu ra ghemre nana! Die yen phia kẹ omamọ ovie nana? Ọ riẹn oborẹ umwemwu ọroyen na gan te? O rorori nẹ o se sionu kẹ Ọghẹnẹ?

Die yen Natan che ru? Ọ cha vwe uphen kẹ ohwo ọfa nẹ ọ ra vwe ovie na obo ro ruru? Ihwo efa tobọ je riẹn kpahen oborẹ Devid hwe Yuraya wan. Natan che phioma phiyọ ẹdia na rere ugbeyan rayen fan? Arhọ rẹ Natan tobọ jehe ukpokpogho siere o de bru Devid ra. Ọ diẹ Devid yen hwe Yuraya rọ riẹn emu vuọvo-o?

Dedena, Natan ọmraro rẹ Ọghẹnẹ. Ọ riẹnre nẹ ọyen de fotovwin, o che djobote oyerinkugbe ọroyen vẹ Devid, ẹwen oborhiẹn ọroyen ji che kpokpo. Ugbeyan ọroyen, Devid ru obo re brare vwe ẹro rẹ Jihova. Ovie na guọno ukẹcha rere ọ vẹ Ọghẹnẹ sa vwọ rhoma vwo omamọ oyerinkugbe. Vwọrẹ uyota, Devid guọno uvi rẹ ugbeyan asaọkiephana. Natan, oka rẹ ugbeyan tiọyen. Ọ vwe ota na phia womarẹ udje ro se te ẹwen rẹ Devid ọ vwọ dianẹ ọ ka dia osuigege de jovwo na. Natan vwe ovue rẹ Ọghẹnẹ vwọ kẹ Devid vwe idjerhe rẹ Devid da sa mre oborẹ umwemwu ọroyen na gan te, o mi ji ru oronvwon kpahon.—2 Sam. 12:1-14.

Die wo che ru siere ugbeyan wen de ru umwemwu ọgangan? Wo se roro nẹ wọ da ta ota phia, ugbeyan rẹ ovan cha fan. Yere wo se roro nẹ, wọ da vwe ekpako na, ihwo re sa vwe ukẹcha kẹ ugbeyan wen, o mudia-phiyọ nẹ wo kuro phiyoto. Die wo che ru?

Gianni, re djunute vwe obenu na da ta: “Me mre vughe nẹ emu ọvo shechọ. Maurizio rhe rhie evun kẹ vwe kiobo ro ruẹ jowwo-o. Mi de brora dede nẹ ọ ben kẹ vwe gangan. Ki mi roro: ‘Die me cha vwe ro je

eriẹn? Ivun se miovwon!’ Je, me vwọ karo-phiyọ oborẹ avwanre yono kpahen re, mi de fiudugberi ra ta ota kẹ. Maurizio ka chon vwe uko jovwo re. Me guọno nẹ ugbeyan avwanre fa-an, ẹkẹvuọvo me guọno chon uko kidie mi vwo ẹguọno ọroyen.”

Maurizio da ta: “Gianni ta uyota kẹ vwe, obo rọ tare na gbare. Me riẹnre nẹ ọ diẹ ọyen yere Jihova yen so obo ri nẹ obuko rẹ umwemwu me na rhe-e. Mi de rhiaboreyo ọghwọku na, ọke ọvo vwọ wan nu, me da rhoma mudia gan vwe ukoko na.”

UGBEYAN DA HẸ UKPOKPOGHO

Devid ji vwo igbeyan efa ri bicha vwe ọke rẹ ukpokpogho. Ọvo tiọyen yen Hushai, rẹ Baibol na seri nẹ “ugbeyan ri Devid.” (2 Sam. 16:16; 1 Ikun 27:33) Ọ sa dianẹ ọ wian vwe aguare rẹ ovie na jovwo kerẹ uvi rẹ ugbeyan, rọ yan uwevwin ra vuere vwe odjahon.

Ọke rẹ ọmọ rẹ Devid re se Absalom vwọ reyọ uvie na mie, ihwo rẹ Izrel buebun da ka ẹbere rẹ Absalom, ẹkẹvuọvo Hushai ru ọtiọye-en. Devid vwọ dje, Hushai de brora. Oborẹ ọmọ ọroyen vẹ ihwo efa rọ vwe-roso ruro na, da Devid mamọ. Ẹkẹvuọvo, Hushai fuevun kẹ kerẹ ohwo ro muegbe rọ vwọ vwe arhọ ọroyen kpahoto rere ọ sa vwọ yanghan iroro rẹ Absalom na. Ọ diẹ fikire iruo ọroyen kerẹ ohwo rọ wian vwe aguare rẹ Devid yen nerhe o vwo ẹwen nana-a. Ẹkẹvuọvo, omamọ rẹ ugbeyan rọ fuevun den, ọyen o ruẹ.—2 Sam. 15:13-17, 32-37; 16:15-17:16.

Ọ vwerhoma ra vwọ mre iniọvo eya vẹ eshare ri vwo oyerinkugbe rọ vrẹ e di vwo ruiruo ra vwọ kẹ ohwo vwe ukoko na. Womarẹ uruemu rayen ayen tane, “Mevwe ugbeyan wen, ọ diẹ a gba vwe ruo-o, ẹkẹvuọvo kidie nẹ wọ pha ghanghanre kẹ vwe.”

Ọke rẹ Federico vwo hirharoku ebeṅben, ugbeyan royen Antonio nabọ kerhọ kẹ je vwẹ uchebro vwọ kẹ

Ọnana yen oborẹ oniọvo re se Federico rhięromrẹ. O se chirakon rẹ ebeṅben evo ri tere oma kidie ugbeyan oghanghanre royen re se Antonio bicha. Federico da ta: “Ọke rẹ Antonio vwọ kua rhe ukoko avwanre, avwanre da rhe dia igbeyan. Avwanre ihwo ivẹ idibo rowian, avwanre je wian kuębe mamọ. O rhe kri-i, e de vwo mu ọkpako. Vwọ vrẹ ugbeyan mẹ, ọ je hepha kerẹ oniru vwọ kẹ vwẹ.” Federico de ru umwemwu ọvo. Kpakpata, ọ da yare ukẹcha rẹ ekpako na, ẹkẹvuọvo ọ rha sa ga kerẹ ọkobarọ yẹrẹ odibo rowia-an. Die yen Antonio ruru?

Federico vwọ karophiyọ, ọ da ta: “Me mrẹrẹ nẹ ẹdia mẹ na da Antonio mamọ. O bicha vwẹ dẹn. Ọ ghene guọno nẹ me rhoma mudia gan vwẹ ukoko na, ọ yan juwwe vwo kakaka-a. O phiuduphiyawọ mẹ rere me vwọ yonre gan, ofu vwo juwwe edje.” Antonio da ta: “Me vẹ Federico nabọ ghwọrọ ọke kugbe. Me guọnre nẹ ọ rię

nẹ o se rhie evun kẹ vwẹ kpahen kemu kemu, tobọ ji te obo re miavwọn.” Ọ kẹ ohwo omavwerhovwẹn nẹ Federico rhoma mudia gan vwẹ ukoko na, a da rhoma reyọ vwo mu ọkobarọ kugbe odibo rowian. Antonio da ta: “Dede nẹ ọ diẹ ukoko vuọvo yen avwanre hepha enẹna-a, oyerinkugbe avwanre kpẹkpẹ vrẹ obo ri jowwo.”

WO CHE NO NẸ E KU WE PHİYOTỌ?

Die wo che ru sięrẹ ugbeyan rọ kẹrowẹ da sen wẹ ọke wọ vwọ ma guọno ukẹcha royen? A mrẹ vwo dje omiaovwẹ royen. Wo se vwo ghowwo? Oyerinkugbe rẹ owwan sa rhoma gan kirobo rọ hepha jowwo?

Roro kpahen obo re phia kẹ Jesu vwẹ ẹdẹ re koba rẹ akpeyeren royen. Ọ vẹ idibo royen nabọ ghwọrọ ọke kugbe, ayen ji vwo omamọ oyerinkugbe. Jesu tobọ se ayen igbeyan royen. (Jọn 15:15) Ẹkẹvuọvo, die yen phiare ọke re vwo muo? Idibo na da dje jowwo. Pita tare jowwo nẹ oyen cha sa yanjẹ

Onini rōyen vwo-o, ẹkẹvūo vwē ason yena, Pita da sen nē ōyen tob̄o vughe Jesu-u!—Mat. 26:31-33, 56, 69-75.

Jesu rīenre nē ōyen ōvo yen che hirharoku ōdavwini rō koba ro che rhīeromrẹ. O se roro nē e ku ōyen phiyot̄o. Dedena, otāetakuēgbe rōyen vē idibo na ōke ra vwo rh̄oww̄on nushi nu, djerephia nē ivun rē idibo na miowwiro-o, yērē ō tob̄o muophu kpahen aye-en. Jesu rhoma kere echob̄o rē idibo na vwō kē aye-en, tob̄o ji te oborē ayen ruru vwē ason re vwo muo na-a.

Vwō fēnē ōyena, Jesu phiuduphiyaw̄o rē Pita vē idibo ichek̄o na. O djerephia nē ō vw̄eroso ayen ōke rō vwō kē ayen odjeke sansan ri shekpahen iruo aghwoghwo na. Jesu ji ni idibo na ker̄e igbeyan rōyen. Ẹgūōnō ro djephia te ayen ew̄en mam̄o. O mūero nē ayen rhe vwo ew̄en ayen vwo rhoma sen Jesu kakaka-a. Ayen da nab̄o ruiruo rē Jesu vwō kē ayen na.—Iruo 1:8; K̄ol. 1:23.

Onīōvo aye Elvira karophiȳo ōke rō vē ugbeyan rōyen Giuliana vwo vwo eghw̄o, o da ta: “O da vwē mam̄o ōke rē Giuliana vwō vūe vwē nē mi ru obo ri miowwiro ivun. Obo mi ruro na ghini yowwi-in. Ẹkẹvūo, obo ri me gbevwunu yen ōdavwē ro vwo kpahen ovwē, o ji roro kpahen oborē uruemu mē na sa so kē vwē. Omam̄o uruemu rōyen na cha sa ch̄orovw̄ero-o, ukperē ō vwō tenrovi echob̄o mē, o de mu ew̄en kpahen oborē uruemu mē na che djob̄ote vwe wan. Me kp̄evwē Jihova nē mi vwo ugbeyan rō vwē ōdavwē mē vwō ka obaro rē ō rōyen.”

Otīoyena, die yen omam̄o ugbeyan che ru sīerē oyerinkugbe rayen da hē ẹdia rē imuosh̄o? O che muegbe rō vwō vūe ọrīvē rōyen vwē idjerhe rē ẹgūōnō. Ugbeyan na cha dia ker̄e Natan vē Hushai ri bicha David vwē ōke rē ukpokpogho, o je cha dia ker̄e Jesu ro vwo ghovwo. W̄ew̄ē oka rē ugbeyan tīoyen?

Ode re Baibol Vwe Oma re Oche re Awanre

Vwe 2012, a ton ebere sansan re ochere ruru ikpe 3,000 re wanre mre, onana kpare oruru re ihwo ri ru echiahi. Diesoro obore ayen ton mre na vwo ghanre? O dia ebere sansan re ochere na yen ghanre-e, ekevuovo obo re si phiyoye ayen.

Ihwo ri ru echiahi na vwo rhuere ebere sansan re ochere na kugbe nu, ayen da mre isiesi re awanre ovo vwe oma royen. O tare ne, “Eshba'al Ben [omore] Beda'.” Ona yen obore resosuo ihwo ri ru echiahi vwo tu mre ode nana vwe oronvwo re awanre.

Vwore uyota, a je mre Eshbaal ofa vwe Baibol na, oye ovo usun re emore Ovie Sol. (1 Ikun 8: 33; 9:39) Oshare ovo ro yono obo kodo re se Yosef Garfinkel ro ji vwobore vwe echiahi nana, da ta: “O vwerhoma ne a mre ode re se Eshba'al vwe Baibol na oke re usuon re Ovie Devid, oke vuovo yena yen a je vwo ma ochere re ihwo ri ru echiahi rhe ton mre na.” Ihwo evo roro ne oke re Ovie Devid ovo yen e vwo se ode nana. Abore ofa, owian re ihwo ri ru echiahi na rhonvwephiyore obore Baibol na tare.

Vwe asan ofa re Baibol na, e se ode re Eshbaal na Ish-bosheth, a vwe “bosheth” vwo wene “baal.” (2 Sam. 2:10) Diesoro? Ihwo evo ri ru echiahi da ta: “Vwe II Samuel a ghwa vwe ode na vwo ruirovo otioye-en kidie o churobo si oghene re ihwo re Kenan re se Ba'al, ro dia oghene re osio, ekevuovo ode na den . . . a sero royen vwe obo re Ikun Rivie.”

A reyo ovwe na ne Khirbet Qeiyafa excavation expedition, Hebrew University of Jerusalem, Tal Rogovski yen reyo ifoto na

Wu sa danlodu
re imagazini
nana ve ebe efa

Wo se ji se *New World
Translation* na vwe
intaneti

Kpo www.jw.org/urh,
yerere skani ikodu nana

w17-03-urh
161111